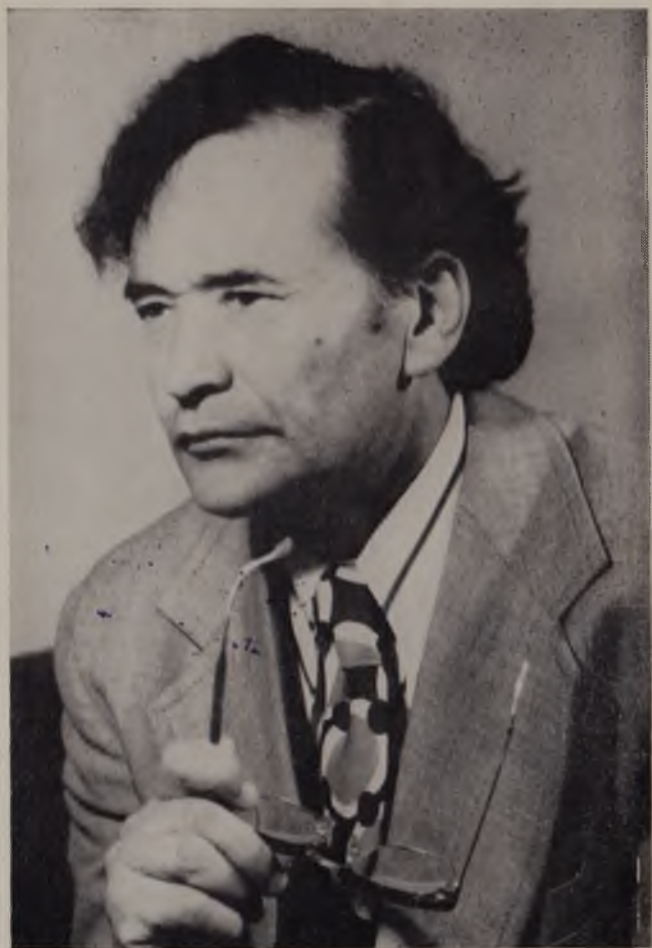

Жонрид
Абдуллахонов

сайланма

ТОШКЕНТ — 1982

821.512.133
A15

б.о.

Жонрид Абдуллахонов

Сайланма

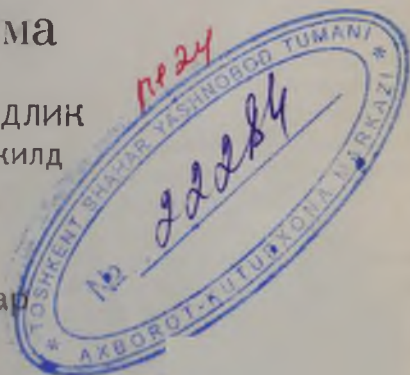
икки жилдлик

биринчи жилд

Йул

Роман

Ҳикоялар

ТОШКЕНТ

Ғафур Гулом номидаги Адабиёт ва санъат бивлотекаси
1982

Уз
А15

Сўзбоши муаллифи—
Умарали Норматов

Абдуллахонов Ж.

Сайланма: 2 жилд.—Т: Адабиёт ва санъат нашр., 1982.—
Жилд. 1. Йўл: Роман. Ҳикоялар. 312 б.

Жондор Абдуллахоновнинг икки жилдлик «Сайланма»си нашр этилмоқда. Унинг биринчи жилдига «Йўл» романи ва айрим ҳикоялари киритилди. Бу асарларда муаллиф шу кеча-кунимизда яшаб, ажойиб мўъжизалар яратётган ишчи ошлар ҳақида ҳикоя юритади.

Абдуллахонов Д. Избранные произведения: В 2-х т. Т. I.

Уз2

А 7303-74 10-82 4702570200
М352(04)-82

КҮННЛИКЛАРГА ИНТИЛИБ...

Жонрид Абдуллахонов номини мен мактабда ўқиб юрган кезларда, шундан, очарик, ҳикойи, шеърларини мутулаа қилиб юрган бўлсам ҳам унинг ўзи билан университетда яқиндан танишдим. Танишушимиз ҳам қизиқ бўлди. Уша кезлари Ўрта Осиё (ҳозирги Тошкент) Давлат университетининг филология факультетида ёш қаламкашларнинг «Студент» деган қўлёзма журнали бўларди, жўрайдан ҳам боти таниқли ёзувчилар иштирокида муҳокама тиллар билан Шундай муҳокамаларнинг бирида Жонрид аканнинг асарлари ҳақида таълириш менинг чекимга тушди. Қўпчиликка таълириб қолган ёш ёзувчи ижоди, бунинг устига тўртинчи курс студенти ҳақида блях юритини биринчи курс студенти бўлмиш мени янча ҳайратга солиб қўйган эди. Муҳокама баҳонасида мен Жонрид аканнинг асарини бирчи асарларини қайта ўқиб чиқдим, курсдошларидан у ҳақда баъзи маълумотларни сўраб-суриштириб билдим. Маълум бўлишича, Жонрид ака қўлига жуда эрта қалам олини эди, бир курсдоши «У ёш-чизинини шеър машқидан бошлагани» деган ҳақиқ мутуабил билан. Жонрид Абдуллахонов ўн еттида — унотини синфда экинладаёқ шеърни матбуотда чиққанини, онотини синфталигида Сталинград жанги воқеаларидан тўлқинланиб, ўша жанг қатнашчиларига шеърини мактуб йўллаганини ҳам ўша синфдан шундидим. Энг муҳими, қотмадан келган, бўйчап, бир бу илмомни, «ўзлари кишига қандайдир майин-мулойим, ғамгин йиқинчи бу ёш қаламкашнинг ҳаёт йўли мени жуда қизиқтирди. Шунининини, унинг аввал медицина ҳамшираси бўлиб хизмат қилган онани, сўнг отаси жангда ҳалок бўлган экан: уруш мусибатларидан илмомаси тўлган, дили вайрон бўлган йигитча она ишдан Намангидан бош олиб чиқиб кетади, яёв юриб Тошкентга келиди, қалбида жуда эрта тугилган адабиётга, ижодга бўлган қавасини рўйига чиқарини учун ижодкорлар даврасига талпинида, республика Радиошуниттириш комитетидан бошпана топади, «Радио

ўгли» деган ном олади... Университетга ҳам у шу Радиокomiteт тавсияси билан кирган экан...

Мени бир нарса ўйлантириб қўйди: Жонрид аканинг ёзганлари унинг бошдан кечирганлари, шахсий ҳаётини тажрибасига қараганда жўнроқ, силлиқроқ, китобийроқ туюлди менга. Муҳокамада кўнглимдаги шу гапни дангал айтдим, сўзимда мақтовдан кўра танқид бир оз ошиб кетди чамамда. Мулоҳазаларимни муҳокамани бошқарган ёзувчи Ҳаким Назир ҳам қувватлади. Мен Жонрид акани ранжитиб қўймадиммикан, деган хавотирда эдим; йўқ, баъзи масалаларда эътироз билдирса-да, асосан танқидни тан олди. Шу шу бизнинг дўстлигимиз бошланиб кетди. Шундан кейин ёзган деярли барча асарларини қўлёзма ҳолидаёқ ўқиб бораман, қўлёзмалари муҳокамасида қатнашиб келаман, ўша қизгин муҳокамадан кейин яратган асарларида автор китобийликдан қочиб бевосита ҳаёт қучоғига тобора чуқур кириб бораётганини, галдаги ҳар бир асарида муҳим ҳаётини муаммоларни кўтариб чиқаётганлигини кўриб қувонаман.

Жонрид Абдуллахоновнинг ижодий тақдирида Москва таълимнинг аҳамияти катта бўлди. 1958 йили у М. Горький номидаги Адабиёт институтининг Олий адабиёт курсига кириб таҳсил кўра бошлади. К. Паустовский, С. Злобин каби машҳур совет адабларидан ижодий сабоқ олди, жуда кўп устоз ёзувчилар билан танишди, курсдошлари билан қизгин мулоқотда бўлди. Москва таълими, мулоқотлари ўзининг ижобий самарасини бера бошлади, буни «Гулчеҳра», «Тонг ёришган соҳилда», «Бир қизнинг ҳикояси» асарларида пайқаш мумкин.

Бу асарларда, хусусан «Гулчеҳра» қиссасида ёзувчининг ижодий истиқболига хос бир хусусият кўрипти: асар қаҳрамонлари—Гулчеҳра ва Элдор мураккаб тақдир эгалари, улар ҳаётнинг чигал жумбоқларига дуч келадилар, лекин чигалликлар гирдобини ичра ўзини йўқотиб қўймайдилар; улар маълум маънода романтик табиатли одамлар, улар ўзлари учун ҳаётда мустақил йўл қидирадилар; шу йўлдан олисларга, кенгликларга интиладилар, эл-юртга керакли одам бўлиш иштиёқи билан ёнадилар. Гулчеҳра севгилиси Элдорга дейди: «Назаримда, олдимда қандайдир бир узоқ йўл борга ўхшайди. Мақсадим худди ана шу йўлдан кетавериш, кетавериш, токи охирига етгунча кетиш. Чарчасам, қийналсам ҳам майли...»

«Гулчеҳра» қиссаси персонажларини биз худди шу йўлнинг бошида кўрамыз. Кейинги асарлари — «Йўл», «Тўфон», «Борса келмас» қаҳрамонлари — Қудрат ва Гулчиroy, Дониёров ва Моҳидил, Темиржон ва Қундузларда «Гулчеҳра» персонажларини эслатадиган қандайдир белгилар бор; бироқ улар Гулчеҳра ва Элдорга кўра ўзлари танилаган йўлдан олис уфқлар, кенгликлар сари хила илгари кетадилар.

Йўл мотиви Жонрид Абдуллахонов хаёлини шу қадар банд

этдики, у бирин-кетин ёзилган икки романи — «Тўл» ва «Тўфон»ни йўл қурувчилари ҳаётига бағишлади. Ҳар иккала романда ҳам ёзувчи меҳнат романтикасини очишга, меҳнат кишилар тақдири ва характерини таҳлил этишга интилади. Хусусан кейинги романда ёзувчи қатор муваффақиятларга эришди. Илк романда юз берган тавсифийлик, баёнчилик аломатлари бу ерда бирмунча барҳам топди, персонаж тақдирининг ижтимоий маъноси салмоқдорроқ бўлиб қолди. Бу роман бевосита ҳаётни кузатиб, материални чуқур ўрганиш асосида яратилган. Автор романи ёзишга киришар экан, бир қанча вақт ўз қаҳрамонлари — Аму-Бухоро канали қурувчилари орасида яшади, уларнинг ташвиш ва қувончларига шерик бўлди, чўл қиёфасини ўзгартиришга қодир кишиларнинг фаолиятини ўз кўзи билан кўрди, уларнинг ички дунёси билан яқиндан танишди. Бу ҳол асар қаҳрамонларининг ҳаётий ва табиий чиқишида авторга қўл келди.

Кейинги ўн йил давомида Жонрид Абдуллахонов «Борса келмас» деб аталган йирик эпик полотно устида иш олиб борди. Романининг биринчи китоби — «Виждон ва бурч» рус тилида (1979), иккинчи ва учинчи китоби — «Борса келмас» ва «Қундузхон» эса алоҳида китоб ҳолида (1978) ўзбек тилида босилди. Бу ерда ҳам автор аввалги асарларига хос мотивларни давом эттиради — унинг чигал тақдир эгалари бўлмиш қаҳрамонлари ўзлари танлаган йўлдан дадил олга борадилар: осойишта ҳаётни, илқ ўрнини тарк этиб катта орзу-мақсад йўлида олисларга, кечликларга интиладилар; асарнинг етакчи қаҳрамонлари — Темиржон билан Қундузни биз олис Орол кўли бўйларида кўрамиз: ёзувчи қаҳрамонлари тақдири, саргузашти баҳонасида инсон ва табиат муаммосини кўтаради.

Роман билан танишгач, шу нарса аён бўладики, автор Орол ҳаёти, унинг проблемалари, у ердаги кишилар турмуши, қардош қорақалпоқ халқининг урф-одатларини анча яхши урганган; романда табиат манзаралари, наботот ва ҳайвонот дунёси лавҳалари жопли, жозибador чизилган, етакчи қаҳрамонлар — Темиржон билан Қундуз тақдири, улар йўлига тўғаноқ бўлган Матназарнинг қилмишлари анча қизиқарли ҳикоя қилинган; ёзувчи персонажлари тақдирини она табиат билан яхлит ҳолда тавсиф этади, уларнинг маънавий бисотини табиатга муносабатда очишга интилади. Табиатга меҳр — айни пайтда одамларга меҳрнинг бир кўриниши, табиат душмани — айни пайтда одам боласининг ҳам душмани. Ёзувчи қаҳрамонлари тақдири орқали шундай ғояни илгари суради. Темиржон ота ишини давом эттириб, Орол кўли бўйларини кўкаламзор — ўрмон қилиш, Қундуз эса унинг изидан бориб, Орол кўли бўйидаги ҳайвонот оламини сақлаб қолиш йўлида кўп заҳмат чекади. Табиатга муносабатдаги меҳр шу икки ёшни ҳар жиҳатдан бир-бирига яқинлаштиради. Матназар — броконьер, табиат ва ҳай-

вопот оламининг ашаддий душмани, айни пайтда у одамларга нисбатан ҳам шафқатсиз, ёвуз: у икки аёлнинг ёшлик бахтини хазон қилади; Темиржонга кўп зуғум ўтказади, Қундузнинг қотилига айланади. Асарда Темиржон — Қундуз — Юлдуз орасидаги севги мулоқотлари саргузашти ҳам дуруст ҳикоя қилинган...

Бу романи ҳар жиҳатдан мукаммал, кам-кўстлардан ҳоли дея олмаймиз. Асарда илгари сурилган — Орол кўлини сақлаб қолиш ҳусусидаги масала талқинида бинобарин ишлаб чиқаришга оид муаммолар, илмий баҳслар тасвирида жўнлик, юзакилик борлиги, асар композицион жиҳатдан бир оз паршон чиққани, кераксиз эпизодлар, тафсилотлар ҳисобига семириб кетгани, баъзи персонажлар характери ҳали сайқалга муҳтожлиги ҳақида гапириш мумкин.

Ярим асрлик ҳаёт йўли довонидан ошаётган, ижод йўлида изланаётган, тинмай олга интилаётган адибимиз танқиддан чўчи-майди, айни пайтда ютуқлардан эсанкирамайдиган қалам соҳиби Унинг қатор асарлари турли баҳсларга асос бўлиш билан баробар, олқиш ва совринларга ҳам сазовор бўлган. «Тўфон» романи 1974 йили ишчилар синфи ҳақидаги энг яхши асарлар учун эълон қилинган Бутуниттифоқ конкурси мукофоти билан тақдирланган, ишчилар синфи ҳаётига бағишланган ҳикоялари эса республика конкурсининг биринчи даражали мукофотини олган, «Олов қалблар» — пьесаси ҳам яхши саҳна асарлари учун эълон қилинган республика конкурсида ютиб чиққан. Бу асар ҳозир Тошкент ва Самарқанд область Каттақўрғон шаҳар театрлари саҳналарида муваффақият билан ўйналмоқда. Жонрид Абдуллахоновнинг эътиборга лойиқ ҳамма асарлари рус тилида нашр этилган, улар ҳақида марказий матбуотда илиқ гаплар айтилган. Буларнинг барчаси ёзувчининг ўзи танлаган ижод йўлидан кенг уфқлар сари дадил боришида унга куч-қувват, мадад беради.

*Умарали Норматов,
филология фанлари доктори,
профессор*

ЙЎЛ

Роман

I боб

АДАШГАНГА ЙЎЛ ЙИРОҚ

Қудрат тор ва хилват кўчалардан юриб борарди. Чанги ўйнаб ётган тупроқ ичида унинг шахдам қадам товушлари ҳам эшитилмасди, илиқ шабада эса сийрак чанг туманини атрофга тўзғитиб, кишининг таъбини ҳирра қиларди. Қуёш уфқ ортига яширинган, қип-қизил шафақ шуъласигина теваракни ёритар, туннинг яқинлашиб келаётгани йўловчини яна ҳам жадал одимлашга ундарди. Ниҳоят, у бепоён дашт этагидан чиқиб қолди-ю, чуқур хўрсиниб қўйди. Қаёққа қараманг, бийдай чўл, йироқ-йироқларни кўз илғамайди. Қадимий қўрғонтепалар устига учиб келиб, лапанглаб юрган олақарғалардан булак жон асари кўринмайди.

Қудрат Ёртепага қайси йўл билан боришликни суриштирганда, унга: «Пиёда юрган одам учун энг яқин йўл — мана шу чўлни кесиб ўтган сўқмоқ» деб кўрсатдилар. Йўловчи, бир ердан чиқиб қоларман, деб тавakkал қилиб кетаверди.

У қўлига тушиб қолган аллақандай новда билан йўл-йўлакай учраган нарсаларни савалаб борарди, новда ҳавода бўғиқ ҳуштак чиқариб паст-баланд ўтўланлар шохини синдирар ва калтакесакларни ин-инига қувар эди.

Қудрат анчагина йўл босди. Аммо ҳали-бери Ёртепа қишлоғининг қораси кўринай демасди.

...Қоронғилик қуюқлашган сари чўлдаги сокинликни аллақандай сирли шарпалар буза бошлади. Қаққайиб турган саксовуллар орқасида нималардир пойлаб тургандай. Яқин ўртада алланиманинг шитирлагани, пичирлагани қулоққа чалинади. Шундоққина оёқ остидан олачипор илон ўрмалаб ўтгандай бўлди, калтакесак-

лар чирқиллай бошлади. Буларнинг ҳаммаси Қудратнинг қалбида андак қўрқув ҳисси уйғотар, этларини жимирлатиб юборарди.

Чўлда ҳақиқий ҳаёт оқшомдан сўнг уйғонади деб тўғри айтилган экан. Кундузги жазирамадаги инининга яширилган жониворлар салқин тушини билан тумшуқларини кўрсата бошлайдилар. Ойнинг хира нурида у ер-бу ер беҳосдан қимирлаб қолганини, шундоққина ёнингиздан бир нарса пир этиб кўтарилганини сезасиз. Тугмачадай кўзлари йилтираган кирпитикан атрофни ҳидлаб кўради-да пилдираб кетади, пишқиради, одам шарпасини эшитган замон юм-юмалоқ бўлиб олади. Ундан сал наридаги дўнглик устида каттакон эчкелар ҳайкалдай қотганича бемаҳалда чўл кезган йўловчини зимдан кузатмоқда. Кўшоёқлар эса сичқон сингари чийиллашиб қолишди. Уларнинг овозини яна аллақандай бўғиқ товушлар босиб кетди. Қудратнинг юрагига ғулғула тушди. Наҳотки, бугунги тунни чўлда ваҳималар ичида ўтказса?

У қандай қилиб йўлдан адашганини сезмай қолган эди. Атрофга аланглаб, ҳалигина оёқ остида илон изидай биланглаб бораётган сўқмоқнинг қаёққа йўқолганини тополмай боши қотди. Сўкинди. Қуюқ зулмат қўйнида онда-сонда якка кўздай чироқлар милтиллаб кўринади. Бироқ яқинлашганингиз сари улар хаёл сингари тун қоронғисида аста эриб кетгандай бўладилар.

Салқин шабада эса бошлагач, кишининг қизиб кетган бадани яйрайди. Аллақаёқдан итларнинг вовуллашлари ҳам барала эшитила бошлайди. Аммо манзил йироқ ҳали. Кул ранг булутлар орасидан битта-яримта муралаган юлдузлар ҳам йўлни топиб олишга кўмак беролмас, баъзилари эса пастроққа тушиб ҳавода муаллақ туриб қолгандай. Қудрат тусмол билан ўнқир-чўнқир ерлардан ҳатлаб-ҳатлаб бораркан, бирданига қаршисида нимадир шитир этди-ю, қаддини роз кўтариб яқинлашиб келаётгандай бўлди. Қудратнинг оёқлари дармонсизланиб, аъзойи баданида қалтироқ турди. Кўз олди қоронғилашди. Аммо шу заҳотиёқ ўзини қўлга олиб, орқага икки-уч қадам ташлаган эди ҳамки, аллақандай чуқурликка тойиб кетиб, йиқилиб тушди. Шу заҳотиёқ бир нарса унинг билакларига ёпишди-ю, жаз этиб чақиб олгандай бўлди. Бир неча дақиқа ҳеч нимага тушунолмаб ётди. Кейин анча ергача эмаклаб бориб, қаддини кўтарган эди, қаршисида

багбақасини ўйнатиб тикка қараб турган эчкинамарга кўзи тушди. Икковлари, гўё ким кимга йўл бериши кераклигини билмай қолгандек, анчагача бир-бирларига тикилиб қолдилар. Ниҳоят, Қудрат уни четлаб ўтиб, нафаси тикилганича, анча ергача деярли чопқиллаб борди. Ора-чўра орқасига қараб-қараб қўярди.

Чўлнинг поёни йўқдай... Етти чақирим деганлари йнгирма чақиримдан ҳам ошиққа ўхшаб кўринди ҳозир. Бейхитёр билакларини ушлаган эди, бармоқлари паниқ қонга бўялди. Илон чақдими деб ўйлаганди, хайрият, нимадир тилиб кетган экан.

Қудрат катак кўйлагининг этагини шартта йиртиб олди-да, зирқираб оғрий бошлаган ярасини танғиб боғлади. Энди ана шу итлар ҳураётган ерга етиб олса бас, кейин иложини топиб, дурустроқ боғлаб олар.

Олдинда одам шарпаси эшитилди. Аммо у узоқда-ми, яқиндами, билиб бўлмасди. Оёқлар яна майин тупроққа ботди. Афтидан, от, аравалар юравериб чанги ўйнаб кетган кўҳна йўлга тушиб қолганга ўхшайди.

Анчагина тупроққа бота-бота йўл юрди. Ниҳоят, шохлари тарвақайлаб кетган ёввойи дарахтлар қораси кўринди кўзга. Дарахтлар орасида поезд вагонлари саф тортиб турар, ойналаридан эса новвот ранг нур елипгич сингари таралиб турарди. Қудратнинг юраги ичига тортиб кетди, наҳотки шунча йўл босиб яна станцияга қайтиб келган бўлса? У чангга беланган ўт-ўланларга тегиб доғ-дуг бўлиб кетган қора шимини қоқаркан, этаги йиртилиб, кўйлаги остидан очилиб қолган қорнига қаради-да, ҳозир уни шу алфозда учратадиган кишиларнинг башараларини тасаввур қилди. Оғриқ азобидан буришиб турган юзларида табассум излари кўринди. Иложи қанча, бир нафас кулги бўладиган бўлди-да энди.

Қатор тизилганлар вагон ўйлар экан. Оқ пардали туйнукдай деразалардан одам сояси кўзга ташланар, уларнинг гангур-гунгур овозлари бемалол қулоққа чалинарди. Улардан сал беридаги дарахт панасида турган икки кишининг қораси кўринди. Қудрат яқинлашаркан, ёш йигитнинг кулгани, қиз боланинг аччиғи чиқиб қойиётгани эшитилди.

— Қўйворинг мени, қўйинг, деяпман сизга!..

Қудрат яқинроқ борди. Энди уларнинг қиёфаси равшанроқ кўрина бошлади.

— Мен сизнинг қаллиғингиз эмасман, тушундингизми? Қўйворинг қўлимни!— такрорларди қиз.

Йигит кулганича қизнинг қўлидан маҳкам тутиб туради.

— Ҳеч қаёққа кетмайсиз,— дерди у,— шу ерда қолинг... Бу кеча қолинг...

— Уятсиз!..

— Ахир, мен сизни севаман... Жуда севаман, Гулчирой. Бунн ўзингиз яхши биласиз-ку?..

— Севгига тил тегизманг, номард! Бунақа дейишга ҳаддингиз йўқ сизнинг. Қўйиб юборинг мени!..

Қиз куч билан қўлини тортиб олган эди, тундай қора сочлари тўзиб елкасига тушиб кетди. Ана шу сочлар орасидан унинг ингичка ва узун бўйни, чўғдай порлаган кўзлари кўриниб кетди.

— Сиз билан чиқмай ўлай кўчага,— қалтироқ овозда ўкинди қиз, сўнг рўпарада турган Қудратга кўзи тушди-ю, чўчиб ортга четланди. Қудрат индамай ўтиб кетаверишини ҳам, бир нарса деб сўрашини ҳам билмай туриб қолган эди. Қизнинг йигити олдинга отилиб чиқди-да, еб қўйгудек бўлиб ўқрайди унга.

— Кимсиз?

Қудрат саргузаштини қисқагина сўзлаб бериб, Ёртепани сўради. Йигит унинг бесўнақай боғланган қўлидан тортиб, бутун афғи башарасигача кўз югуртириб чиқди-да, кейин бир оз юмшади:

— Мана шу йўлдан тўғри кетаверинг,— деди,— икки километрча юрасиз.

Қудрат миннатдорлик билдириб уч-тўрт қадам босганди ҳамки, орқадан ҳалиги қизнинг овози эшитилди:

— Шошманг, мен ҳам ўша ёққа бораман.

— Йўқ, кетаверинг, бу қиз қолади,— деди йигит.

— Бекорларни айтибсиз!— қиз югуриб Қудратнинг олдинга тушиб олди.

— Гулчирой! Гулчирой деяпман!..

Йигит анча жойгача ялиниб борди-да, кейин нонлож орқада қолиб кетди.

Қудрат шунча тез юрса ҳамки, қизга етиб ололмас, тўғриси, бу феъли бузилган аёлдан даkki ейишдан қўрқарди. Балки у бегона киши билан гаплашишни истамас. Шундай экан, индамай кетавергани маъқул. Ёки икки оғиз сўз қотиб ранжиган кўнглига таскин бериши, овитиши керакмикин? Бироқ нима ҳам дерди. Шундай пайтда тилингга бирор дурустроқ гап келмай қолгани ёмон. Бунинг устига ҳозир яраси зирқираб оғрир, юзлари буришиб, лабларини тишлар, гапиришга ҳам тоби йўқ эди.

— Мендан ҳайиқяпсиэ шекилли?— деб юборди у.— Худо билади, бу қанақа безори экан, деб ўйлаётгандир-сиз-а?

— Ҳеч-да...

Яна орага жимлик чўкди.

— Боласи тушмагур хафа қилди дейман сизни?— деди Қудрат жимликни бузиб.

— Ҳеч-да... Умуман... сизга буни нима алоқаси бор?!— силтаб ташлади қиз.

Шундан кейин Қудратнинг нафаси ичига тушиб кетди. Бироқ кўп ўтмай қизнинг ўзи қайрилиб қаради-ю, яқинроқ келиб, Қудратнинг азоб чекаётганини кўрди.

— Қўлингизга нима қилди?— деб сўради у.

— Шунчаки, шилиниб кетган, холос.

— Шилиниб кетганмиш. Қон оқяпти-ку, кўрмаяпсизми?— қиз елкасига тушган дуррачасини шартта олиб унга яқинлашди,— узатинг қўлингизни!

— Қўйинг, овора бўлманг. Рўмолингизни қонга бе-лайсиз.

Қиз унга парво қилмай ярасини маҳкам боғлаб қўйди.

— Раҳмат,— деди Қудрат мамнун бўлиб.— Исм-нингиз Гулчироймиди? Яхши от экан. Раҳмат, Гулчирой...

Қиз жавоб бермади. Фақат киприкларини аста кўтариб Қудратга тикилиб қўйди. Бу тикилиш қанчалик жиддий бўлмасин, Қудратнинг назарида унинг қоп-қора кўзлари жуда мулойим, худди икки наргис каби гўзал ва дилрабо туюлди. Нафис қошларининг нозик чимирилиши, бежирим лабларидаги жилва ҳам кишини мафтун этадиган даражада ёқимли эди.

Кутилмаганда кўкдаги ой юз пардасини кўтарди-ю, бир зумда теварак-атроф унинг кумуш-нуқра нурига ғарқ бўлди. Унда-мунда кўзга ташланган пастак дарахтлар эса заррин либосга ўралдилар. Уларнинг соялари узунлашиб худди чўпчаклардагидек афсонавий шаклга кирдилар. Ҳаводан келган тахир тутун ҳиди қишлоқнинг яқинлашиб қолганидан далолат берарди. Қаердадир тун қуши «қув-қув» деб сайрашдан толмас, итлар хурар, бироқ одам шарпаси эшитилмасди. Дарахтлар орасидан чироқлар милтилларди. Аммо қишлоққа кириб келганда булардан нишон қолмаган, ҳамма уйқуга кетиб, чироқлар ўчирилган эди. Қудрат тинкаси қуриганидан оёқларини зўрға судраб босар, ҳар тарафга бўлиниб, тарвақайлаб кетган, чанг-тўзонли тор кўчалар,

пастак томларга ётсинаб қарар, оёқ остидаги шағал аралаш тупроқ ёғирлаб унинг ташига тегарди.

— Мана, сиз етиб келдингиз,— деди ниҳоят Гулчирой,— анави эшикни қоқсангиз, Пардавой ака чиқади.

Қудрат нима қиларини билмай иккиланиб қолди. Шундай пайтда қизнинг ўзи ёлғиз қаёққа бораркин?

— Мендан хотиржам бўлинг,— деди Гулчирой, гўё унинг фикрини уқиб олгандай,— мен қўрқмай кетавераман.

Қудрат жадал юриб бораётган қиз муъолишдан қайрилгунча қараб турди-да, сўнг уй эшигини тақиллата бошлади. Ичкаридан йўғон товушли итнинг вовиллагани эшитилди. Қудратнинг хаёли ҳамон қизда эди. Борадиган ери олисмикин? Кимсасиз қишлоқда юришга чўчимаганига қаранг, юрагига балли-ей.. Ичкаридаги ит мунча акиллайвермаса. Қулоқни тешиб юборай дейди-я!

Қудрат эшик очилишини кутмай қиз кетган томонга югурди. Муъолишга етиб, ўнгга қайрилиши билан Гулчирой унинг кичкина эшик олдидаги катта харсангга суянганича букчайиб ўтирганини кўрди. У қўллари билан юзини яширганича энтикиб-энтикиб йиғлар, ўпасини босолмасди ҳеч.

— Гулчирой,— деди Қудрат.— Гулчирой...

Гулчирой сапчиб ўрнидан турди-ю, жиққа ёшга тўлган ҳасратли кўзлари билан йигитга боқди.

— Кечиринг, Гулчирой,— деди Қудрат ёлворган оҳангда.— Сизни кимсасиз кўчага шундай ташлаб кетолмайман.

— Мендан хотиржам бўлинг, дедим-ку, сизга!

— Ҳар ҳолда... кузатиб қўйсам девдим.

— Зарили тушгани йўқ, ўзим кетавераман.

Изтиробда қақшаган қизга таскин беролмаган Қудрат яна саросимага тушди.

— Рўмолингизни қачон қайтариб беришни сўраш эсимга келмабди.

— Қўяверинг. Қайтариб беришга арзийдиган бисот эмас.

Қудрат узоқлашиб кетаётган қизнинг орқасидан қараб қолаверди. Феъл-атвордан ҳам берган экан тоза, деб ўйлади ичида. Кейин жаҳли чиқди. Бор-э, деб кайтавериши ҳам мумкин эди-ю, лекин яна кўнгли қўймади, олға югурди. Қиз буни сезса ҳам энди эътироз билдирмади.

Тор кўча уларни ўт босган ялангликка олиб чиқди.

Кейин сийрак дарахтзор, яна тор куча. Ниҳоят, ҳовлиси четан девор билан ўралган, усти болохоналик катта уй дарвозаси ёнида тўхтадилар.

— Раҳмат,— деди қиз мулойим товуш билан,— ҳалиги қўполлигим учун кечиринг.

— Сиз ҳам... Гулчирой!— Улар жим қолишди. Балки яна кўришармиз деб ўйлади Қудрат, аммо буни айтишга ботинолмади.

Қиз дарвоза ҳалқасини олиб қаттиқ-қаттиқ қоқди. Худди шунн кутиб тургандай ичкаридан шилқ этиб занжир тушгани эшитилди.

— Қаёқда қолдингиз, опа?— қарши олди парча-парча қизил гул кўйлак кийган, ўн беш ёшлар чамасидаги қиз бола остоида кўриниб.

Дарвоза ёпилиб, қадам товушлари узоқлашгунча Қудрат қулоқ солиб турди-да, кейин хомуш бўлиб, орқасига қайтди.

II боб

ЁРТЕПАЖОН, ЁРТЕПА!

Эрталаб унинг қўли шишиб кетибди. Оғриқ аъзойибаданига ёйилган. Деворлари чала-чулпа оқланган кичкина хонанинг тўрт бурчак ширингина деразасидан қуёшнинг олов ранг шуъласи тушиб, Қудрат ётган каравотни ёритди. Дераза остидаги яна бир ёғоч каравотнинг бош томонига кўрпа йиғилиб қўйилган, устига пўстин ёпилган. Ўртадаги пастак хонтахтага нонушта тузалган — меҳмонига мунтазир.

Хонадаги буюмлар ниҳоятда содда, аммо ҳаммаси дид билан ўрни-ўрнига терилгандай. Сандиқдан янгигина олинган кийим-бош ҳиди сур гўшт, қўй терисининг ҳидига аралашиб димоқий ёргудай. Очiq эшикдан ҳовлининг нариги бурчагида савлат тўкиб турган данғиллама уй, каттакоп тандир, ўчоқ ёнида эса, оғзидан пуштин ранг аланга уфуриб қайнаётган кичкина оқ самовар, сочлари оқарган, анча-мунча ёшга кирганига қарамай, ўзини тетик тутиб юрувчи бир кампир кўринади.

Ит вовиллаб қолди. Қимдир келган бўлса керак.

— Ҳалиям тургани йўқми?— қўнғироқдек овоз билан деди бир жувон.

— Ҳеч кўзини очолмайди, бояқиш... Йўл юриб, тоза ҳориган шекилли. Уйғониб қолса олдингизга чиқсинми, болам?

— Чиқсин, албатта чиқсин,— дея тайинлади жувон ва қандай шошиб кирган бўлса, яна шундай ғойиб бўлди.

Эшик устидаги кавакка қовоқари уя қўйганга ўхшайди, ғунғиллаганича бири чиқиб, бири кириб туралди. Хонтахта атрофида айланиб, учиб юрган икки қора пашша бир-бирини қувлашганича ташқарига отилди. Уларнинг овози ҳам қулоққа тушдаги сингари аранг чалинди. Қудрат кўзини юмади. Кечаги содир бўлган ҳодисалар кўз ўнгида жонланади.

...Кеча у поездда келганига қарамай, ниҳоятда чарчаган, қўл-оёғи карахт, кўзларини уйқу тортиб кетаётгандай эди. Бахгига бошқарма станциянинг ўзгинасида экан. Қабулхонада ҳеч ким йўқ, шунинг учун тўппатўғри бошлиқ олдига кириб борди. Кабинет тўла одам. Муҳим масала устида қизғин тортишув бораётган бир пайтда унинг кириб келиши гапнинг белига тепди шекилли, ҳамма безовталаниб, норози назар билан тикилиб қолди.

— Майли, кейинроқ кирарман,— деди у ва кабинетдан чиқиб кетишга чоғланди. Узун стол тўрида, креслода ясланиб ўтирган, қаншаридаги зулукдай жароҳат изи чехрасига соя ташлаб турган, бугдой ранг йигит қаддини аста кўтарди-ю, унга далда берди:

— Ҳечқиси йўқ,— деди,— ишнингиз бўлса баҳузур айтаверинг, гапимиз ҳали-вери тугамайди.

Қудрат чаққонлик билан камзулининг ички чўнтагига қўл солди-да, газетага ўраб қўйилган ҳужжатларни олиб узатди.

Бошлиқ аввал йўлланмадаги сатрларга кўз югуртириб чиқди, кейин характеристикани олиб ўқий бошларкан, юзида табассум пайдо бўлиб, ўтирганларга қараб қўйди:

— Танишинг, ўртоқлар, бизга янги прораб келди,— сўнг яна қоғозга тикилиб қўшиб қўйди:— Ёдгоров... Қудрат Ёдгоров!..

Хонадаги ноқулай сукунатни бирданига ғовур-ғувур бузиб юборди.

— Жуда яхши. Хўп вақтида келдингиз-да, ўртоқ,— деди бошлиқ ҳужжатларни қайтариб бераркан.— Бизга жуда зарур эдингиз. Сизни учинчи участкага юборамиз, шу бугуноқ юборамиз. Қарши эмасмисиз?

— Учинчи... узоқми?

— Ёртепа деган қишлоқ-да, етти чақиримча келади

бу ердан, кўп узоқ эмас. Машина бор, бош инженеримиз билан бирга кетасиз.

Соч-соқоллари қирилган, озода кийимли, юзларини чўл шамоли ялаб қорайтирган, ўрта бўй йигит бош ир-ғаб қўйди.

— Менинг фамилиям Ботиров... Пардавой Боти-ров!— деди у танишмоқ учун қўл узатаркан.

— Меники Элдор Салимов,— деди бошлиқ фамилия-сини айтиш энди ёдига тушгандай,— кичкина йиғилиш ўтказаетгандик, истасангиз қатнашишингиз мумкин... Ё бўлмаса, чиқиб, бир оз дам олволинг. Кейин баҳузур утириб гаплашиб оламиз, хўпми?

— Майли, кейинроқ кирарман,— деди яна Қудрат.

У салгина бош эгиш билан вақтинчалик хайрлашган бўлди-ю, қайтиб чиқиб, қабулхонада қолдирган чамадо-нини қўлига олди.

— Тураверсин, қаерга олиб борасиз?— деди машин-ка олдида пайдо бўлиб қолган ёшгина қиз очиқ чехра билан.

Қудрат ялт этиб унга қаради. «Анча келишгангина қиз экан», деб қўйди ичида, аммо бирор сўз қотмади, эшигига: «Бош инженер кабинети» деб ёзилган хона томон юрди.

— Пардавой акамнинг кабинетларигами? Ҳа, майли, ўша ерга қўя қолинг,— деди яна ҳалиги қиз. Кейин ма-шинкасини чиқиллатишга тушиб кетди.

Кабинет ичи худди музейга ўхшайди. Сўнгги техни-ка барпо қилган турли қурилиш машиналарининг су-ратлари, катта дастурхондай харита нусха лойиҳалар, графиклар, жадваллар...

Қудрат тартиб билан териб қўйилган стулларнинг бирига ўтирди-да, уй ичини бир бошдан кузата бошла-ди. Стол устида схемалар, папкалар тартибсиз ҳолда ётарди. Рўпарадаги икки қаноти ланг очиқ деразадан отилиб кираётган мотор товуши, юз-қўллари қорамойга беланиб ҳар хил машиналарни ремонт қилаётган ишчи-ларнинг бақир-чақирлари бу кабинетга мос туш-маётгандай.

Секретарь қиз машинкадан чиққан бир варақ қо-ғозни кўтариб кириб, бош инженер столига қўяркан:

— Бу кабинет сизга ёқдимиз?— деб сўради,— ким бе-затган деб ўйлайсиз? Пардавой акамми? Йўқ. Парда-вой акамнинг бунақа ишларга қўллари тегармиди, мен безатганман. Бу деворларга расм, портретлар кетмайди. Эшикдан кирган кишининг диққатини бўлиб қўяди. Ой-

нагаям атайи парда тутмадим, парда тутилса, мана бу схема, жадваллар бунчалик равшан кўринмай қолади. Марказдан келган меҳмонларни аввал шу ерга таклиф қилиб, ишларимиз билан таништирамиз!.. Базамизда кунига тўртта-бешта қурилиш машинаси ремонтдан чиқиб кетиб туради.—Ташқарига қараб давом этди у,—бузилгани яна қайтиб келаверади... Менинг ҳозир қўлим бўш, хоҳишингиз бўлса, сизни ҳам корхонамиз билан таништириб чиқардим.

Бошқарма Қудратга таниш бўлган бўлак бошқармалардан ҳеч фарқ қилмас эди. Узундан-узоқ коридор, қатор-қатор хоналар... Хоналарнинг эшиклари лаг очик. Кимнингдир телефонда севган қизини учрашувга кўндириш учун ялиниб-ёлвораётгани барала эшитилар, ҳар хил сёт машиналарининг шир-шири, ўзаро суҳбатлар бир-бирига жўр бўларди.

— Ишлаб чиқариш бўлими кўринмайди-ку?— савол берди Қудрат қизга.

— Йўғ-э, ёнидан босиб ўтдингиз-ку, техника бўлими ёнидаги-чи? Юринг-а. Вой, табличкаларини олиб кўйишибди-я, қурмагурлар. Мана... Бу ишлаб чиқариш бўлими эмас, бир дунё ғалва... Қачон қараманг, вижир-вижир гап. Даҳанаки жанг қизигандан-қизийди.

Ҳақиқатан ҳам столлар атрофида ўтирган ёш-ёш ходимлар чертёжларини олдиларига ёйиб қўйиб, масала талашишар, худди Маяковскийнинг шеърларини декламация қилаётган артистлардай дам қулочларини ёйиб, дам қўлларини силкитиб гап уқтирардилар. Ҳеч ким ҳеч кимга сўз берай демайди.

— Жағингизга дам беринг бирпас!

Секретарь қизнинг овози шовқинни босиб, ҳаммани жим қилди. Ходимларнинг ҳар бири ким қандай қиёфада бўлса, шундайлигича қотиб қолди-ю, эшик олдида шу секретарь қиз билан ёнма-ён турган нотаниш кишига тикилди.

— Олдингизга меҳмон келса, яхшилаб кутиб олиш-ням билмайсиз-а, тавба. Нега анграйиб турибсизлар?

— Йўқ, йўқ, мен шунчаки айланиб юрибман.—Эътироз билдирди Қудрат уни ичкарига таклиф қилган хизматчиға.

Бошқа хонадан қизларнинг пичир-пичири-ю, енгил куяги эшитилди.

— Бизда шунақа,—энсаси қотиб тушунтирди секретарь,—қизларимиз бирорта келишганроқ йиғитни кўришса бас, дарров шивир-шивир, қиқир-қиқир... Мана

бу — кадрлар бўлиши. Ефим Аронович тайёрланиб ту-
ринг, бугун яна бир ходимни ишга оласиз.

Ефим Аронович қизнинг ҳақида аралаш «дадагаси»-
га писанд этмай, кўзойнаги устида қийинчи қараш қи-
либ қўйди.

— Бу кишининг қарашлари хунук бўлса ҳам, бунга
эътибор берманг, ўзи яхши одам. Бу хона — бухгалтер-
риямиз. Анави қиз Людахон — кассиримиз бўладилар.
Бирор марта кулиб қараганини кўрмайсиз. Минг бор
айтаман унга, ҳой қиз, ош-товоғинг керак эмас бизга,
қош-қовоғинг керак, деб. Кимга гапиряпсан демайди.
Минг йилдан бери шу аҳвол. Арпасини хом ўриб қўй-
ганмизми, билмайман. Унча-бунча хушомадниям жини
ёқтирмайди. Нимаям деймиз, пулнинг хужайини-да!

Бухгалтериядагилар гур этиб кулиб юборишди.
Малла сочли кассир қиз ҳам мийиғида жилмайиб чўти-
ни қоқаркан:

— Йўргакда теккан касал-да, Барно қиз, нима қи-
лай,— дея тан олган бўлди.

— Чиллаки чиллакини кўриб чумак уради, қўшни
қўшнидан эрта туришни ўрганади, биздан ибрат олсанг
булмайдами!

Яна кулги кўтарилди.

Секретарь қиз ҳар бир ходимнинг касб-кори ва қиё-
фасига мос гап топиб, тегишиб ўтарди. Унинг бу хил
оддий ҳазилларига ҳамма ўрганиб қолган, шунинг учун
кўнгилга оғир олишмас, қайтага завқланиб кулар эди-
лар.

Қудрат теваарак-атроф билан ҳам танишиб келиш
учун ташқарига чиқди. Унда умрида кўрмаган шунақа
янги жойлар, янги кишилар билан танишиш, билиш,
ўрганиш майли бор эди. Ҳозир ҳам ланж бўлиб турга-
нига қарамай, айланиб юриб станциядан ҳам анчагина
узоқлашиб кетганини сезмади. Қуёш шуъласида жи-
мир-жимир товланган далалар, тангадай офтоб тушма-
ган қалин дарахтзор, боғлар, ариқ бўйида шовқин со-
либ оқизоқ ўйнаб юрган болалар, салқинда мудраб дам
олаётган қўзи-улоқлар, осмонда чарх урган қушлар,
хуллас, ҳамма-ҳаммаси Қудратга жуда ёқар завқ
бағишлар эди. Ғир-ғир эсган шабада, барглarning се-
кин шилдирашлари, қушлар наъмаси билан бирга қў-
шилиб гўё дилрабо симфониядай қалбга қўйилар ва
ажойиб ҳаётлар соғушига тортарди уни.

Район марказидан ботланган йўл қандайдир кўл
бўйига олиб, ниндо Қудрат яқин бориб, майда балиқ-

чаларнинг бир-бирларини қувлашларини анчагача томоша қилиб турди. Кейин чўнқайиб бир дарахт танасига суянганича дам олди ва беихтиёр кўзи уйқуга кетди.

Шу ўтиришда қанча ухлаганини билмади. Кўзини очган маҳал қуёш уфққа ёнбошлаган соялар узунлашиб, ҳамма ёққа қора пардасини ёйиб ташлаган эди, бузоқларнинг маъраши, отларнинг кишнаши барала эшитиларди. Қудрат ҳаллослаганича бошқармага келди. Ҳеч ким йўқ. Пол ювиб юрган аёл эса: «Бўлар иш бўпти энди, Салимовнинг уйи узоқ эмас, олдига бор ақолинг», деб маслаҳат берди. Неилложки, бундай қилишга ҳозир Қудратнинг юзи чидамасди. Яхши қилмадим, деб ўкинди у. Ишга келган дастлабки кунданоқ шундай ҳодиса юз берса-я. Бошлиқ йиғилишни атай тезроқ тугатиб у билан бафуржа гаплашиб олмоқчи бўлса-ю, бу данг қотиб ухлаб қолса-я. Э, аттанг, аттанг... Бошқа илож йўқ, энди Ёртепа қайласан деб кетавериш керак. Шундай қилди-ю, чўлда адашиб юриб, охири қўлини ҳам яралади...

Қудрат кўзини қайтиб очганда кампир кириб келаётган экан.

— Уйғондингизми, бўтам?— савол берди у ўз ёшига хос бўлмаган жарагдор овозда,— қўлингизнинг оғриғи тузукми? Газак олмасдан духтурга кўрсатинг. Ўзиям эрта-метандан бери икки-уч бор кириб, чиқиб кетди. Ноппа-нозавиндай жонкуяргина экан бояқиш.

— Ким?

— Духтур-да, бўтам, ким бўларди, духтур. Қовонгиз шишинқираб турибди, уйқуга тўймаган кўриниш. Яна дамингизни оласизми бирпас?

— Ҳозир тураман.

— Ҳа, майли, тура қолинг, бўтам. Кечаси дейман, тозаям эшик тақиллатиб эсингиз кетгандир-а? Қўни-қўшинларгача уйғонибди-ю, ман паққос эшитмаганлигимни айтинг. Илгари доим уйғоқ ётардим. Энди бошим ёстиққа тегди дегунча, данг қотадиган бўпман. Қариганда уйқу камаяди дейишади-ю, тавба... Биров томни тешиб кетсаям билмайман. Ўғлим кулади. Пардавой сизни бирга олиб келаман деб туриб, нимаям бўлибди-ю, якка ўзи жўнайверибди денг. Уйга келиб, эндигина ўтириб, бир пиёла чойни қўлига олган эди, сиз эсига тушиб қолдингиз, бамисоли томоғидан гип бўғилгандай бўлди. Адашиб қолмасайди, деб тоза ташвиш қилди, болам боёқиш. Кейин қоронғи тушганига қарамай, хаптамбелини ўзи ҳайдаб, қидириб кетди сиззи.

Қараиґ-а, у, у ёққа қараб жунабди-ю, сиз бу ёққа келаверибсиз. Тоза чарчагандирсиз-а? Осонми шунча йўл босиш... Йўл азоби — гўр азоби дейдилар-а. Тура қолинг, тура қолинг, обдастада сув турибди, ўзим қўлингизга қуйвораман... ҳа, ишқилиб, омон бўлинглар...

Кампир яна бир нарсалар деб гўлдираганича ҳовлига чиқди. Қудрат ўрнидан зўрга туриб, мириқиб узоқ керишиди-да, бир оз ўзига келгандай бўлди. Рангига қон югурди.

— Нардавой акам ишга кетганмилар!— деди у ҳовли теварагига куз югуртиришга чиққач.

— Азонлаб ишга кетган болам бечора. Ҳар куни шу аҳвол. На унқусида ороми бор бояқишининг, на танида роҳати. Ҳай, маили, умри узун бўлсин, ишқилиб, умри узун бўлсин.

— Овора бўлманг, ўзим ювунаман,— деди у обдаста ушлаб турган кампирга.

— Бир қўлингиз ожиз ахир, тортинманг, болам. Онангиз тенги аёлман. Чойдан кейин духтурга рови учранг, хўпми? Ўзиям қайта-қайта тайинлаб кетди. Коши-қўзи келишгангина, суқсурдай жувон. Эркақ кишига ҳеч суяги йўқ дейишади. Ким билади, бўлса бордир. Шу жойда туриб, ҳеч ёмонлигини сезмадим бояқишининг.

Қудратнинг эсига Гулчирой келди. Наҳотки «духтур» деганлари уша қиз бўлса? Наҳотки унинг орқасидан шундай гапирсалар? Йўқ, пўқ, бу мумкин эмас. Гулчирой ҳақида ҳеч ноҳуя гап бўлиши мумкин эмас... У яхши қиз, ҳақиқий дилбар қиз.

Бу ишончини нуққа чиқаришдан ҳайиқиб докторнинг номини сурништиришга юраги бетламади. Қўл яраси ҳамон азоб берар, жисми эса ҳамон таёқ билан саваланиб, пўла қилиб ташлангандай бўшашган, кўп гапирришга ҳам ҳоли нуқ, аммо Гулчиройнинг қиёфаси қайта-қайта кўз олдига келган чоғи қалби тотли ҳаяжон билан туларди.

— Духтур жувонни айтаман,— давом этди кампир қаннаб турган самоварни хонтахта олдига олиб келаркан,— икки гапни бирида, қишлоғингиз ёқмади, део келаманга тушаверади. Нимаси ёқмаганига ҳайронсан. Ҳавоси оғир эмиш. Топган баҳонасини қарангу. Ўзингиз антинг, нимаси оғир бўнинг?

— Ҳавоси тоза,— уни тинчитди Қудрат.

— Тилингизга шакар, бор экансиз-ку, бўтам. Бу қишлоқни қадрига етган етади. Уша дангиллама имора-

ти бор шаҳарларни ёмон демайман, аммо ҳар жойни ўзига ярашур файзи бўлади. Ота-бобомиз ўтган шу хоки-тупроқ кўзимизга тутиё... Қани, чойга қаранг, болам.

Бу қишлоқ ҳақида ғалати афсоналар ҳам юрар эди. Жуда қадим замонлар — дунёдаги бутун қудуқлик сув, ҳозирги океан ва денгизлар ўрни қуруқликдан иборат бўлган замонда шу қишлоқ ҳам энг чиройли, энг бой, энг машҳур ороллардан бири бўлган экан. Орол аҳолиси ҳеч нарсага зориқмай, ҳеч кимдан нолимай ҳузур-ҳаловатда яшар экан. Узоқ-яқин қитъалардан денгизга саёҳатга чиққанлар: савдогарлар, зодагонлар ҳам албатта мана шу ерда тўхтаб, оролнинг ҳусни жамолини томоша қилмай, шарбатга тўлиб етилган ширин меваларидан тотимай, кўнгли кенг, сахий аҳолиси хонадонидан бир кунгина кўниб меҳмон бўлмай, ҳеч бўлмаганда, бир коса муздай шифобахш сувига, оромбахш тоза ҳавосига тўймай кетолмас эканлар.

Қулларнинг бирида денгизнинг нарёғидаги аллақайси қабила оқсоқоли душман қувғунидан қочиб, паноҳ сўраб шу оролга келган эмиш. Уни яширибдилар. Қочқинни излаб юрган душман лашкарбошиси келиб уни топиб беришдан бўйин товлаганларни бирма-бир тутиб, жазога буюраверибди. Гуноҳсиз болалар оловга, йигитлар от туёқлари остига ташланаверибди. Чолларнинг кўзи ўйилиб, хотин-қизлар таҳқирланибди. Бир одам қийноқларга бардош беролмай сирни фош қилишга мажбур бўлибди. Қочқинни тутибдилар, аммо бир кишининг иродасизлиги туфайли бутун орол аҳолисидан ҳамма юз ўгирибди-ю, борди-келди қилмай қўйибди. Бу ҳам етмагандай, бир кеча-ю бир кундузда теваракдаги жўшқин деңгиз ҳам қуриб, унинг ўрнида қуш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган тақир дашт бунёдга келибди. Буларнинг ҳаммаси қарғишдан бўлган эмиш. Сувсизликдан қақраб ётган бу чулни кезишга ҳеч кимнинг юраги дов бермас, ҳеч ким бу томонларга қадам босмас, фақат заҳарли илонлар, йиртқич ҳайвонлар, қарға-қузғунларгина бу ерда ҳукмрон бўлиб қолишган эмиш. Оқшом тушиши билан ҳар ер-ҳар ерда олов ловиллаб ёнар, баъзан тоғ отгунга қадар ҳам шу олов шуъласи осмонни тутиб ётар, буни баъзилар, ердан ёмон ҳаво отилиб ёнса керак деб гумон қилишса, айримлар, йўқ, бу ерда шайтон-алвастилар гулхан ёқиб, базм қуришармиш, дейишаркан. Хуллас, ана шу хил афсоналар туфайли қишлоққа Хортепа деган ном берибдилар.

Асрлар ўтди. Қадим замонларда камситилган хор-

тепаликлар бошида ҳам бахт қуёши балқди. Оғир ва машаққатли умр саҳросида чечаклар унди, гуллар гунча очди...

Кампир эс-эс билади. Эри кимсан, бутун бир колхознинг раиси, ҳеч кимга сўзини бермайдиган, ўжар, аммо меҳнат деса жонини берадиган мард одам экан. У қишлоқни гуллатиб, ҳамманинг ҳавасини келтирадиган даражага кўтаради. Ана шундан кейин теварак-атрофдаги қишлоқлар билан яна борди-келди бошланиб кетади. Бечораликдан қутулиш йўлини излаб юрганлар ҳам шу хўжаликка келиб қўшила бошлайдилар, уйлик-жойлик бўладилар. Қишлоқни эса энди Хортена эмас, Ёртепа деб атайдилар. Лекин бу ердаги маъмургарчиликларни кўролмайдиган, фитна-фасод уруғини сепувчилар ҳам йўқ эмас экан. Ҳеч кутилмаган пайтда босмачилар бостириб келишади. Ҳамма ёқни пайҳонлаб, элни хонавайрон қила бошлайди. Моли ҳол, сигир-бузоқ, не орзу-ният билан жамғарилган бисотларгача таланади. Омоч-аравалар синдирилади, хонадонларга ўт қўйилади, раиси эса, хотинининг кўз олдида чавақлаб кетишади. Бу хил жабр-жафолар, кўргиликлар бор экан Ёртепа қишлоғи аҳолисининг пешонасида! Аммо аҳоли тақдирга тан бериб қараб қолавермади. Атрофдаги дарахтлардан кесиб, мола, омочлар, аравалар ясашади, кеча-ю кундуз тинмай ишлашади. Ариқ қазиб, узоқ Нуроб дарёсидан сув етаклаб келишади, қишлоқни яна обод қилишади. Яна бою бадавлат хўжалик бунёдга келади. Теварак-атрофга қочган одамлар Ёртепага қайтиб кела бошлайдилар.

Эрдан айрилиб, бева қолган Орият аёл жони билан кетмон чопади, мола бостиради, хирмон кўтаради... Пардавойдай ўғлини ўстириб, вояга етказди. Ҳозир эса кимсан, қишлоқнинг энг ҳурматга сазовор кампири. Хотин-халаж, бирорта маросим йўқки, Орият бувининг иштирокисиз ўтказсалар. Тўй-томошалар, серҳашам йиғишлар, азали маъракалар ҳам унинг маслаҳати, йўл-йўригисиз бошланмайди. Қайси ҳовли, қайси хонадонга Орият буви кирмасин, уй бекалари уни икки букилиб кутиб олишар, уй тўридан жой кўрсатишар, топган-тутганларини тўкиб солишар. Борди-ю, Орият буви бугдой ноннинг бўлмасин, бугдой сўзинг бўлсин, ўтир, деб қўйса борми, иззат-икромини янада ошириб юборишади.

Қудратга ҳам бу кўнгли очиқ, танги кампир жуда ёқиб қолди. Нонушта қилишдан кўра унинг сўзини тинглаш, ҳикоясини эшитиш завқлироқ туюлар эди.

Чой тугаб қолгунча кўзини ундан олмай, гапларига диққат билан қулоқ солиб ўтирди.

— Хўп замонлар ўтди-да, бўтам,— давом этди кампир,— энди ўша кунларни кўргилик қилмасин. Қолхозчилар ҳам тинч, егани олдида, емагани кетида. Уч йил бўлди, чўлдан канча-ю қанча ерининг тобини бериб, пахта экадиган бўлишди. Қолхоз кенгайиб, у учиминан бу учинга хаптамабелдаям етолмай чарчайсан. Обрўсини айтмайсанми, ойда бир радиода гапирилиб, газетага түшмаса иложи йўқ. Ана шунақа. Оҳ, оҳ Ёртепажон, Ёртепа, минг ўргулсам арзийди-я сандан... Вой, шўрим, вайсақилигим тутиб, тинкангизин баттар қурутдим шекилли, а? Айбга буюрмайсиз, қариган чоғингда шунақа сернағма бўлиб қоларкансан киши.

— Йўқ, бемалол гапираверинг,— далда бериб қўярди Қудрат.

— Яна чой қуяйми?

— Йўқ, чойни бас қилсак бўлар. Сиз гапираверинг...

— Ҳа, бошларинг омон бўлсин, бўтам. Олаверингла-ру, ҳеч олдирманглар ишқилиб. Мўмин-қобилгина йигит экансиз, шу уйда тураверинг, болам. Хоҳласангиз, ана, дангиллама уй ҳам бўш.

— Шуниси тузук бизга, муздаккина экан.

— Тилингизга шакар, мамам шунн хуш кўраман денг. Тушда, авжи кун исиган маҳал танингиз роҳат килади бу уйда... Нариги уйни келин туширдига қурганмиз. Тўй қилиш ниятим бор. Ёнимизда бўлсангиз, ўзингиз бош бўларсиз ахир. Пардавой акангиз тенги йўқ йигит. Бола бояқиш эрта кетиб кеч келади. Баъзида анча маҳалгача қайтмаса, терак баргидек қалтираб ўтираман денг. Она оналигини қиларкан-да. Эрим раҳматли ўлиб кетгандан кейин шу битта-ю битта фарзандимга суяниб қолганман. Уруш йили ерқасидан қаёқларга бориб келибман-а, ишонасизми шунга? Сўраб-сўраб Маккани топасан, деганлари рост экан. Йўлда пойиздан пойизга, истансадан истансага ўтавериб, таъзиримни еганман. Ҳаммадан даkki эшитганимни айтмайсизми? Уйингда тинч ётсанг бўлмайдими, она, ўғлингнинг жони омон бўлса, келади-да бир куни, дейишади. Бо-о, кошкийди тинч ётолсам, еган-ичганим ичимга тушмайди-ю... Кўзимнинг оқи қароси болам бояқишдан айрилиб қоламанми деб не ҳасратда юрардим. Йўқ, топдим денг. Харкупми деган жойда кўприк қураётган экан. Танимапман. Озиб-тўзиб кетибди болам бояқиш. Бағримга қайта-қайта босиб, йиғлайвердим-сиқтайвердим, кўз-

ларим шишиб кетибди. Саллотлар кулишади, шунча йул босиб ўғлингизни қидириб келибсизми, маладес экансиз, дейишади. Кейин отпус беришди ўғлимга. Етти кеча-ю етти кундуз пойизда келдик. Келдигу, тагин мана ташлаб ўзи қайтиб кетди денг. Суюнганларим ҳам бурнимдан чиқди тагин. Сабрнинг таги — сари олтин, деганларидай, роса тўрт йилу ўттиз кун деганда дийдор кўришдик яна. Бағрим тўлиб, бошим кўкка етди. Оҳ-оҳ болам-а, яна кетиб қолди денг. Бу сафар ўқишга — Маскопга кетди. Кута-кута сочимга оқ тушди. Кейин билсам, ўқишда юриб дарёга кўприк солибди, йўл қурибди. Мана энди ўз юртига навбати етибди шекилли, ёнимда юрибди, ҳайтовур. Шунга қувонаман. Ҳа, шунга қувонаман болам. Тагин кетиб қолмасайди деб жоним ҳалак.

— Энди кетмасалар керак.

— Тилингизга шакар, отам. Йўл қураверинглар. Хўп ҳунарларнинг бор-да. Бу ҳунарни ҳосиятига нима етсин. Ҳамманинг тилида шу гап: чўл обод бўлармиш, данғиллама иморатлар тушармиш... Мишмишлар ростга чиқсин ишқилиб. Ота-бобомиз кўрмаган роҳатни биз кўряпмиз. Во, ана ўзи келиб қолди болам. Нечук бугун эрта қайта қолдинг? Қаёқдан кун чиқди?

— Меҳмондан хабар олгани келдим. Яхши ухлаб турдингизми, Қудратжон? Қўл қалай?— деб меҳмон билан сўрашди Пардавой.

— Дуруст, раҳмат!

— Кеча жуда қизиқ иш бўлибди-да, а? Мажлисдан чиқсам сиз йўқсиз. Пойлаб ўтира-ўтира бирдан хаёлимдан кўтарилибсизу, бу ёққа келаверибман. Кейин яна қайтиб бордим. Идорада чамадонингиз турибди. Қўлимга олдим, ташқарига чиқиб, тоза суриштирдим. Ҳеч ким кўрдим демайди. Уйга келсам, хайрият, уйда ухлаб ётибсиз.

Кеча қурилиш бошлиғининг кабинетида ўтирганида Пардавой ўрта бўйликкинага ўхшаб кўринган эди. Мана бугун ўз кўз олдида енглари тирсагигача шимарилаган оқ кўйлакнинг очиқ ёқаси остидан қуёшда тоблаган тўшлари, тери остидаги пайлар, билакларидаги мушаклари туртиб турган, кенг мош ранг шим почаларини этик ичига тиқиб олган элчил ва салобатли, бўйчан йигит турарди. Унинг озода ва бежирымгина кийим кийишини кўргач, Қудрат чанги қоқилмаган ўз шим почаларига кўз ташлади-да, кейин соғ қўли билан соқоли олинмаган иягини ҳам силаб қўйди.

Пардавой Ботиров кулиб гапирар, кўзларидан зий-
раклиги биллиб турарди.

— Ёмон заха егани дейман-да, қўлингиз?— деди у
гўё тажрибали врачлардай Қудратнинг шишган бар-
моқларини авайлабгина ушлаб куриб.— Докторга қара-
тиб турсангиз, соғайиб кетар.

— Назокатхон уч марта кириб тайинлади, уйғониш-
лари билан чиқараман деган эдим,— қўшиб қўйди кам-
пир.

— Сиз бўлсангиз ган билан бошларини қотириб
ўтирибман денг?— Қочиріқ қилди ўғли,— сўз билан
яраин даволаб бўларканми?

— Узр, болам, узр,— дея ташқарига чиқди онаси.

— Хўп, мен шовиб турибман, Қудратжон,— ўрни-
дан турди Ботиров,— иккинчи участкага кетаётган эдим,
йўл устида кириб ўтай дедим. Сиз бугунча ҳам дам
олинг. Ҳозир кампир иссиқ сув қилиб берсалар, соқолни
қиртишлаб олинг-да, докторга ҳам чиқиб келинг. Бема-
лол, ўз уйингиздай дам олаверинг.

— Дам олиш қочмайди,— унинг сўзини бўлди Қуд-
рат,— қурилиш билан танишиб келгим бор.

— Биламан-биламан. Ишга ўрганган одам учун бе-
кор қолишдан оғири йўқ. Лекин қўлнинг шиши қайт-
гунча уринмай турганингиз дурустмикин дедим-да. Агар
жуда юрагингиз қизиб кетаётган бўлса, ёнингизга Ху-
дойқуловни юбораман. Лойиҳа материалларини олиб
келиб, сизга таништиради.

— Ким дедингиз, Худойқулов?

— Худойқулов вақтинча сизнинг ўрнингизни эгаллаб
турган эди. Эртадан ҳужжатларингизни расмийлашти-
ришингиз билан уни техниклик вазифасига ўтказамиз.
Нега ҳайрон бўлиб қолдингиз? У билан танишлигингиз
борми дейман?

— Фамилияси танишга ўхшайди. Иси нима?

— Иси... иси нима эди-я... Қаранг, тилиминг
учида турибди. Ўзи шалдир-шулдиргина йигит. Қўйиб
берсангиз аравани қуруқ опқочишдан тоймайди.

«Худойқулов, Худойқулов...» Қудрат қаердадир
эшитганиди-я? Шу фамилиянинг ўзи унинг дилини бир
оз хижил қилиб қўйди. Чунки, бу фамилия яхшироқ
бирор воқеани эслатмас, қайтага шундай фамилияли
кимса билан ўрталарида кўнгилсиз ҳодиса бўлиб ўтган-
дай.

У соқолни олиб, ювиниб бўлгунча ва докторхонага
бориш учун кўчага чиққандан кейин ҳам, ҳалиги фами-

лия ўқтин-ўқтин эсига тушиб, миясини ғовлатар, би-роқ неиложки, унинг кимлигини кўз олдига келтирол-масди.

Кеча тун қоронғисида Қудрат атрофни дурустроқ кўролмаган экан. Биринчи қарашда бу қишлоқ чўту биёбонга улоқтириб ташланган, кўримсиз бир манзилга ўхшаб кўринади. Аммо диққат билан разм солсангиз, кенг-мўлгина, ям-яшил қишлоқ экан. Қишлоқни ўраб турган поёнсиз чўл, сийрак ўт-ўланлар билан қоплан-ган пасту баландликлар денгиз тўлқинларини эслатар, эшиги очик ҳовлилардан болаларнинг шовқини, хўроз-ларнинг қанот қоқиб қичқирганигача барала эшитилар, ловия, ошқовоқ, қўқонжўхори экилган полизлар, ҳовли саҳнидаги қизил, сафсар, новвот ранг гуллар кўзини овунтирар эди.

Қудрат сарв дарахтидай кўркам, савлат тўкиб кўк-ларга бўй чўзган қатор теракзорлар оралаб борар экан, ариқ сувидан эсган салқин шабададан ҳузур қилар, жажжи тўлқинчалар қирғоққа чилп-чилп урилиб дили-га ором берарди. Қалин жўхоризорлар ортидан ким-нингдир ёқимли қўшиғини шамош учириб келарди. Қўшиқ сўзлари ниҳоятда содда, бугунги гаштли меҳнат, эртанги бахтни куйлар, икки ошиқ айтишмасидай ҳая-жон бағишларди. Кенг далалар қўйнида сумбул сочлари бошларига чамбар қилинган бўйчан қизлар, сахий қуёш нуридан силлиқ юзлари қорамтир тусга кирган йигитлар ғўза оралаб юришади. Ҳақиқатан ҳам бу ер «Ёртепа-жон, Ёртепа» экан. Агар йўл қурилиб марказ яқинлаша-диган бўлса, асрлар бўйи қақир чўл деб ном олган маҳзун биёбондан бир парча ҳам нишон қолмай, худди мана шу қишлоқ сингари ям-яшил воҳалар босиб кетади ҳамма ёқни. Қават-қават иморатлар, маданият саройлари, са-йилгоҳ боғ-роғлар бунёдга келади. Ҳа, йўлнинг хосияти шунчалик. Қадимги замонларда йўл фақат қабила-қа-била бўлиб яшовчи кўчманчилар учун алоқа воситаси бўлиб хизмат қилган бўлса, эндиликда узоқдаги эллар-ни бир-бирига бирлаштирадиган дўстлик воситасини ўтайди. Йўл инсон қадами етмаган ерларга ҳаёт, бахт ва фаровонлик етаклаб келади. Йироқни яқин қилади, халқлар бахтини бир-бирига улайди. Кўп юриб, кўпни кўрган — кўп билади, умри узоқ бўлади, дейдилар. Йў-линг бўлмаса кўзинг кўр, қулоғинг кардай. Қўй-чи, уру-ғинг-аймоғингга, бозор-учарингга бориш учун ҳам йўл керак-да!

Қудрат атроф билан танишиб қайтар экан, худди шу

ҳақда ўйларди. Мол боқиб юрганлар, эгатларга сув очаётганлар, қаёққадир шошиб бораётган ёш-яланглар ҳам бу нотаниш йўловчини зимдан кузатиб ўтишар, кимлигини билишолмас, фақат кўзига кўзи тушиб қолгандагина аста салом бериб қўйишарди.

У бўм-бўш ялангликлардан, икки томони четан деворли боғ кўчадан ўтиб, кутилмаганда кичкина ҳужрадай уй эшиги олдига келиб қолди. Эшикнинг юқорисига сафсар сиёҳни чаплаб қўйгандай, ҳафсаласизлик билан «Учинчи участка қурилиш штаби» деб ёзилган тахта осиқлик. Ҳечқиси йўқ, ҳаммаси ўзгаради энди. Шу дашт, шу ҳужра, шу салом бериб ўтаётган одамлар ҳаётида ҳам янги бир саҳифа очилади. Шу порлоқ саҳифани очишда шубҳасиз Қудратнинг ҳиссаси бўлади. Бошлиқ ҳам, бош инженер ҳам уни ёмон кутиб олишмади, лекин ишчилар қандай муносабатда бўлишаркин унга?

Мана, деразасига оқ парда тортиб қўйилган докторхонага ҳам етиб келди. Кириб ўша «суқсурдай жувон» билан ҳам танишайлик-чи.

— Бо-омисиз меҳмон? Қелинг, келинг, қани, марҳамат.

Чиндан ҳам суқсурдай экан. Лекин ёш бўлишига қарамай, сочларига оқ оралабди. Кўкраги устига эса алмисоқдан қолган кўзминчоқ тақиб олибди. Оқ халати йўқ. Эғнида қадди-қоматини безаб турган хосият нуса атлас. Атир ҳиди унинг бутун вужудидан тортиб, стол устидаги дори шишалар, хонани иккига бўлиб турган оқ чойшаб ва хуллас, кўзга ташланган нарсаларнинг ҳаммасидан анқиб тургандай.

У Қудратнинг қўлини даволаш ўрнига Гулчирой билан қандай танишлиги ҳақида эзмалик билан суриштира бошлади.

— Қизи тушмагур, азонлаб келиб, уйкумга ўт қўйса бўладими.— Хириглаб кулди у,— туринг Назокат опа, фалончининг уйидаги йигитнинг қўлини бир нарсатилиб кетибди, кириб чиқинг, дейди. У ярадор бўлса, сизга нима, деб жаҳлим чиқди. Шундан кейин бир чимирилди-ю, зарда қилиб, кетиб қолди қурмагур. Суқсурдай-а? Сизга ёқадими?

Қудрат жавоб бермади. Аммо Гулчирой унинг ҳақида ташвиш тортганини эшитиши билан юрагининг аллақаери жизиллаб кетгандай бўлди.

— Ҳа, суқсурдай,— яна такрорлади Назокат, унинг қўлини ечиб, қандайдир дори суртар экан,— менинг ҳам ўзимга ярашур ҳусним бор эди, савил, бу жойга

келдиму...— чуқур уҳ тортиб қўйди у,— нима қилса ҳам шаҳар шаҳар экан-да. Оқшом чоғи кўнгил очар боғлар, театр, маданият уйлари... Қўғирчоқдай безаниб юришлар, ҳар нарсани севиб, ҳар нарсадан завқ олишларга нима етсин.

— Нега бу ерга келдингиз бўлмасам?

— О, ярамга туз сепманг сиз ҳам. Бунинг тарихи узун. Қўйнинг, биринчи учрашувни ҳасратдан бошламайин. Шундай қилишга мажбур бўлганман-да, Қудратжон ака.

Отини ҳам билиб олибди. Гулчиройдан эшитганикин?

— Тўғриси, ўзимга ўзим қилдим,— давом этди у,— мана энди, ажаб бўлди дейдиган одам йўқ. Баъзида ёрилиб ўлай дейман. Кўчалар чанг, итлар кўп, болаларнинг бағ-буги жонга тегади. Ҳафгада бир-икки кино келади-ю, шов-шув ичида мириқиб кўргандай бўлмайсан. Шу ерларга ҳам ҳеч сон тегармикин-а?

— Сон тегади,— жавоб берди Қудрат ишонч билан,— ҳамма ёқ гуллаб-яшнаб кетади. Театр, маданият уйлари, қўғирчоқдай безаниб юриш учун истироҳат боғлари ҳам бўлади.

— Савил қолсин, қачон бўлади?

— Сабр қилинг.

— Сабр чидамаса-чи? Келганимга тўрт ойдан ошди. Ҳеч ўрганолмайман бу ерга. Баъзи-баъзида ҳасратлашадиган одам анқонинг уруғидан баттар топилмай қолади. Ҳамма далада. Телевизор деган гапдан асар йўқ. Ҳадеб радиони бағиллатавериш ҳам меъдага тегаркан. Сизнинг келганингизни эшитиб бошим кўкка етди. Шаҳарликнинг тилини шаҳарлик билади-да. Ё сиз ҳам ўзингизни азиз тутадиганларданмисиз?

Назокат яна ҳиринглади. Қудрат унга миннатдорлик билдириб ўрнидан турган эдики, хона эшиги зарб билан очилиб, остонада кичкина қисик кўзлари атрофини саноксиз ажинлар босган, пакана йигит пайдо бўлди. Унинг қўлтиғида қалингина папка, қўлида қалам, ўзи терлаб-пишиб кетган, худди ёв қувлагандай ҳансирарди. У салом беришни ҳам унутиб, Қудратни бошдан-оёқ кўзатар экан, авзойи ўзгара борди, виқор билан кирган бу одам ўзини ноқулай сеза бошлади. Сўнг асли рангини йўқота бошлаган керза этигинингғижимланган қўнжигга қаламини тиқиб қўйди.

Унинг кетидан елиб кирган иссиқ шамол хонадаги осифлиқ оқ чойшабни пуфакдай шишириб юборди. Жу-

вон орқасига тез ўгирилиб, кирган кишини жеркиб берди.

— Эшикни ёпсангиз-чи, пашша ёпирилиб киради хозир.

— Хўп, хўп, хоним, мана ёпганим бўлсин, ассалому алайкум,— дея Қудратга қўл узатди ниҳоят.— Улуғимиз сиз бўласизми? Ёпирай, мени танимадингиз чоғи-а?

Қудрат авзойи бузилганини билдирмасликка уриниб босиқ овозда жавоб қилди:

— Танидим. Янглишмасам, Худойқуловсиз.

— Ақлингизга балли, улуғим. Қойил, унутмабсиз-а?

— Исингиз нима эди?— истеҳзоли жилмайиб сўради Қудрат,— Холдор эмасми?

— Ёпирай. Топдингиз-а? Худди ўзи. Қуллуқ-қуллуқ, улуғим. Бизга ишга келиб, жуда яхши қилибсиз. Мана лойиҳалар, сметалар... Бир салқинроқ жой топиб танишамиз-да, энди?

— Ошиқманг, Холдоржон, танишишга улгурамиз, ҳозир мени трассага олиб борасиз.

— Хўп-хўп, жоним билан... Ҳа, айтмоқчи, машина йўқ-да.

— Пиёда борамиз.

— Чарчаб қоласиз, улуғим. Трасса хийла узоқ жойда.

— Биринчидан, чарчамаймиз, иккинчидан, меннинг фамилиям эсингизда бўлса, Ёдгоров. «Улуғим» деган даблабали номни эшитсам жиним қўзғайди, билдингизми?

— Хўп, хўп улу... ўртоқ Ёдгоров!..

— Рўмолчангиз қолди, ювиб қўярман-а?— деб гап қотди Назокат.

— Менга беринг, ўзим юваман,— тўрт буклаб чўнтагига солди Қудрат уни,— раҳмат.

— Қон ҳолича киссага солдингиз-а, савилни? Айтмоқчи, кечка яқин яна кириб ўтарсиз, перевязка қиламиз.

Аммо бу гап Қудратнинг қулоғига кирмади. Чунки у Худойқулов билан бирга чиқиб кетган эди. Қудрат катта-катта одим ташлар, майда қадам Худойқулов унинг орқасидан югуриб етолмасди. Шундай бўлса ҳам, гапдан колмас, янги бошлиғини ҳар замонда ўзига қаратиб, эътиборини тортишга уринарди.

— Нози карашмалари жуда зўр-да бу жононни,— ишшайиб гапирди у.

— Қимнинг?

— Халиги Назокатхонни айтяпман-да. Эҳтиёт бўласиз, янги келган одам. яна билмай-нетмай тузогига иччиб қолманг. Қўрмайин босдим тиканини, тортадурман дардини. Қўрсам эрдим, босмас эрдим, тортмас эрдим дардини, деб айгиладиган қўшиқни эшитганмисиз?

— Мени илинтиролмайди.

— Ҳар ҳолда огоҳлантириб қўяй дейман-да, улуғим. Бу тоифадаги аёллар кўзи билан авраб, тили билан кишини ром қилади-қўяди. Аввалига эътибор бермай юрасиз, кейин беозор лаққа балиқдай қармоғига илинасиз... Бунақаларга шайтон бас келмаса... ҳи-ҳи-ҳи...

Бу хилдаги гапларни эшитишга Қудратнинг тоби йўқ эди. Шунинг учун жавоб бергиси келмас, хаёли бўлиниб, ёнма-ён ҳиринглаб кетаётган Худойқулов ҳақида ўйларди. Бу сўхтаси совуқ қаёқдан келиб қолди қурилишга? Бошлиқлар унинг қандай одамлигини билишармикин? Бордию билишса, бу ерда нима қилиб юрибди у?

Қуёш теvarакни тандирдай қиздиради. Гўё бутун борлиқ олов селига чўмгандай. Ер бағирлаб ўсган ўтўланлар ҳам танасини барглари остига яширган, бошларини маъюс эгиб қолганлар. Бундай пайтларда чигирткалар чирилламайди. Қўшлар ҳавода чарх уриб учиб юрмайди. Чурқ этган шарпа йўқ. Кечаси билан базм қуриб чиққан барча ҳашарот кавак-кавагига яшириниб ухламоқда.

— Ҳали йироқми?— сўради кечаги чарчоқ ҳамон босилмаганини сезган Қудрат.

— Ҳоридингиз чоги? Бизники ҳар кун шу аҳвол, шунча жойга пиёда бориб, пиёда қайтамыз-а.

— Нега? Машина йўқми?

— Машинадан кўпи борми, улуғим. Бироқ ҳаммаси линияда. План, график дегандай, бирортаси бирор минут бизга қиё боққиси келмайди. Бошлиқларимиз бўлса, ўзи билан ўзи овора. Биз билан неча пуллик иши бор? Давай-давай нажимаини билишади, холос. Мана энди сиз келдингиз, бирор тартиб ўрнатсангиз зора.

— Эртага колхозга бориб битта юк машина сўрайсиз.

— Ёспирай?— дея ҳайрон бўлди Худойқулов. Қудратнинг юзидан бир жиддий топшириқ экани кўриниб турарди.— Менга беришармикин? Ўзлари сўрасалар бўларди-да, улуғим?

— Нега беришмасин? Йўл ким учун керак? Сиз билан биз учунгинами?

— Шунақа-ю...

— Гап тамом, бориб сўрайсиз, вассалом! «Давай-давай, нажимай» дейишни ўрганинг-да, сиз ҳам.

— Энди улугим...

Қудратнинг тажанглиги тутди:

— «Улугим» деган гапни ишлатманг демабминдим сизга?!

Худойқулов чўчиб тушгандай бўлди.

— Кечирасиз, ҳурмат юзасидан... тил ўлгур ўрганинга қараи-а, ёпирай!

«Ишга тушмасдан буйруқбозлик бошланди-ку,— деб хаёлидан кечирди у.— Ҳалитдан шунақа бўлса, бора-бора бурнимизни ерга ишқамаса гўргайди. Қаттиқ қўллимни билиб қўй, деяётгандир-да! Гердаишининг эпаи-га қиласан, мендақага эмас, билдингми? Осонгина ўрнимни эгаллаб, энди ўзимга олифтагарчилик қилмоқдалар. Кўрамиз, хўрозлигингиз қаергача бораркин! Прораблик сизга арзонга тушиб бўпти. Мен билан ўчакишадиган бўлсанг худди ҳа... ўзингнинг бурининг ерга ишқамасам юрган экаиман...»

Чўл бағрини тарашлаётган механизмларнинг шовқини худди ер остида чиқаётгандай гумбурлаб садо берар ва ҳамма ёқни ларзага соларди. Иш қизиган пайт, йўлнинг нариги боши эса ердан бир ярим метр кўтарилиб, трассанинг асоси қурилган, тоғ-тоғ қум-шағаллар, тупроқ уюмлари, битум қоринмалари... Йўлнинг қўлдан чиққан қисми эса битумланиб, кўз илғамас олис-олисларга чўзилиб кетган, қуёш нурида у гўё саҳро этагида заррин ҳошиядай товланар, кўримсиз даштга аранг ҳусн бахш этарди. Трасса этакларида темир бочкалар юмаланиб ётади, ишдан чиққан скрепер, тахта, ёғоч, ҳарсанг тошлар ҳам кўзга ташланади.

— Техника бутми?— сўради Қудрат собиқ прорабдан.

— Булдозердан учта, скрепер иккита, автогрейдер битта, каток битта. Ҳаммаси бўлиб еттита механизм бор. Шунинг учун ҳолимиз хароб, бир смена ишлаймиз, холос. Бошқа участкалардан орқадамиз. Бошлиқлар кўра-била туриб...

— Бошлиқларни сўраяпганим йўқ. Нечта автомашина линияда?

— Ҳаммаси линияда. Тўрт самосвал, бешта автомобиль.

— Карьер узоқми?

— Узоқ, анча узоқ, улугим.

— Автомобиль оз-ку, бўлмасам?

— Озликка оз, улугим, аммо...

Қудрат яна «улугим» сўзини эшитиб энсаси қотгандай қўл силтади-ю, тез илгарилаб кетди. Тупроқ ишлари олиб борилаётган йўл ёқасида каток машинаси тўхтаб қолибди. Моторида бирор иллати бордир, бўлмаса бевақт тўхтаб турармиди! Унинг соясида уст-бошига қорамой тегиб доғ-дуғ бўлиб кетган, ихчамгина коржомали машинист оёқларини чалиштирганича уйқуга кетган эди. Қудрат савол назари билан Худойқуловга қаради. Холдорнинг ранги ўзгарди, лаблари қалтираб кетди.

— Мардонов!— деди катокка яқинлашиб.

Мардонов дегани ўрнидан туриб кетмади. Гўё кимга айтяпсан, дегандай юзига ёлган шапкасини сал кўтарди-да, эринибгина қараб қўйди, холос.

— Ёпирай, сизга айтяпман, Мардонов!— газаби қайнаб кетди Холдорнинг.— Нимага машинангиз четга чиқиб, тўхтаб турибди?

Мардонов ёнбошлаб орқасини ўгириб олди-да, тўнгиллали:

— Тўхтагиси келган-да, шунга ҳам ота гўри, қозихонами?

— Ёпирай?— кўзларини жавдиратиб Қудратга қаради Холдор,— кўряпсизми, бунақалар билан қаёққа бориб бўлади дейсиз? Яна бошлиқлар судралишдан қачон чиқасиз деб дўқ қилишганига ўлайми! Топган ишчилари мана шунақа бўлса!— сўнг Мардоновнинг ёқасидан тутиб, ердан даст кўтариб олмокчидай шахдам яқинлашди-да, яна бир бақирган эди, Мардонов шапкасини қийшайтирганича туриб ўтирди.

— Ўзингизга озор берманг, сардор, узилиб қоласиз,— деди у бепарво оҳангда, кейин бегона киши олдида сафсата сотиб ўтиришни эп кўрмади шекилли, очигини айта қолди.— Машинангизнинг бели оғриб турибди, қўлингиздан келса, даволаб беринг.

— Ўзингиз-чи? Қўлингиздан келмайдими?

— Уриниб кўрдим, эплотмадим.

— Мен эплай олармиканман?— билакларини шимариб яқинлашди Қудрат.— Кечирасиз, мумкинми кўрсам? Мардонов истар-истамас:

— Марҳамат, кўра қолинг,— деб қўйди.

Қудрат руль олдига ўтирди-да, моторни ўт олдиroomчи бўлди. Соғ қўли билан ричагларни босиб кўрди.

— У ёқни қараб нима қиласиз?— менсимай гапирди

Мардонов,— ҳамма дарл бу ёқда... ичак-чавогида. Тоза тўғри диагноз қўядиганга учрабмиз-ку.

Қудрат моторхонани кўздан кечира бошлади. Мардонов ҳамон масхараомуз илжайarkan, заҳарханда қилиб:

— Дарвоқе, бу машина — қўшиқ эмас,— деди у.— Буни агрегат дейдилар.

— Ҳа, биламан агрегатлигини.

Бу шум йиғитга Қудратнинг ниҳоятда босиқлик билан муомала қилиши Холдорни ажаблантирди, у бирор кўнгилсиз ҳодиса юз берадими, деб қўрққан эди. Қудрат яна руль олдига чиқди. Агрегат бир лаҳза тариллаб турди-да, кейин юриб кетди.

— Ҳеч нарсага тушунайман...— Мардоновнинг кўзлари ҳайратдан чақнади.— Ахир бу...

— Ахир, бу, бу, бу...— масхара қилди уни Холдор лабини буриб,— қачон қарасанг, бир ишқал чиқариб турасиз!

Қудрат бир қўллаб бўлса ҳам катокни бемалол ҳайдар, азамат ғилдираклар нотекис шағал уюмларини эзиб, дазмоллаганини кузатиб борар, атрофга алаңлаб қараб қўярди. Беш-олти минутдан кейин бўйинларидан қайноқ тер оқиб туша бошлади. Қуёш қиздирган дизель моторининг ҳаракати натижасида чиқаётган парнинг иссиқ нафаси аъзойи баданини қиздирар, нафасини бўғар, пешонасидан оқиб тушган тер кўзларини ачиштирарди. Бир қўллаб ишлашга ўрганмагани учунми, билаги тола бўлилади. Машинистлар қандайдир янги одам пайдо бўлиб, «каромат» кўрсатаётганига қизиқиб томоша қилар, тишларининг оқини кўрсатиб илжайишарди, бунни кўриб Қудрат ўзинга дам беришни истамади.

Қарши томондан бир нарса деб қичқариб келаётган чолни кўриб, Қудрат машинани тўхтатди. Ора томондан Мардонов билан Холдор югуриб кетарди.

— Бунақа дўзахда ишлаб ўрганмаган одамга қийин,— деди ҳалиги чол сўрашишга қўл узатаркан,— ҳавосини олган машинистларимизниям баъзан суроби тўғри бўлиб қолади.

«Ҳа, бундай шароитда ишлаш қийин. Буни ўйлаб кўриш керак экан. Ишни шу машинистларга ғамхўрлик қилишдан бошлаш керак экан» деган фикрни кўнглига туғиб қўйди Қудрат.

— Дурустсан-ку, оғайни!— деб унинг елкасига тоқди Мардонов,— боқса одам бўласан.

— Епирай, оғзингизга қараб гапиринг Мардонов,—

уни силтаб ташлади Холдор,— бу киши сизга ёш бола эмас-ку, бизнинг янги прорабимиз, ўртоқ Ёдгоров бўладилар.

Мардоновнинг кўзлари ола-кула бўлиб кетди. Бошқалар ҳам ҳангу манг бўлиб қолдилар.

— Кечирасиз...— Мардонов зўрга ютинди,— кечирасиз...— такрорлади у, кейин Худойқуловга қаради,— сиз... сиз-чи? Истеъфо бердингизми энди?

Холдор зўрма-зўраки кулди:

— Мен вақтинчалик прораб эдим-ку? Хабарингиз йўқмиди, ахир? Мана танишинглар. Танишинг ўртоқ Ёдгоров. Бу ота — йўл мастеримиз. Отлари уста Махсум. Бу киши — бригадир Тешавой...

Қудрат ҳозиргина саломлашган чол билан яна қайта сурашди, кейин бошқалар билан ҳам танишиб чиқди. Баъзилари шубҳаланиб, баъзи бирлари самимият кўзи билан қарар, аммо кимнинг дилидан қандай фикр ўтаётганини асло сезиб бўлмасди. Иш вақти бўлгани учун гапни кўп чўзиб ўтирмай, жой-жойларига тарқалиша бошлашди.

— Кўнглингизни хира қилиб қўймадимми?— савол берди ёлғиз қолишгач Худойқулов.

— Қим?

— Мардонов-да. Бола эмас, бало! Гапни орқа-ўнгига қарамай гапирди, баччағар. Безори болалар-да.

— Унчалик безорига ўхшамайдими-ку?

— Бе, ҳали кўрарсиз кирдикорларини. Аммо ҳуши келса отдай ишлайди, жинни тутса мана шунақа ётиб олади. Ўзи-ку майли-я, бошқаларни издан чиқаргани ёмон.

— Бошқалар қулоқ соладими унга?

— Қулоқ солганда қандоқ. Ҳаммасини қўлга олиб қўйган. Бир нарса деса, қалтираб туришади.

Қудратга кўп нарса аён бўлди. Шу қисқа муддат ичида қандай камчиликлар бор, ким тўғри, ким нотўғри ишляпти, иш унумини ошириш учун нима қилмоқ керак, ҳаммаси озми-кўпми унга аён бўлди.

Осмонга кўтарилган чанг-тўзон орасидан ўтиб Қудрат яна илгарилаб кетди. У гоҳ-гоҳ бир ерда тўхтаб атрофга тикилар, яна юриб кетарди. У олға борган сари гўёки чўл мағлуб бўлиб, ортга чекинади. Даштнинг ўртасидан кесиб ўтадиган йўлни, йўл атрофида бунёдга келадиган посёлкалар, хиёбонларни тасаввур қиларди. Шу пайт кўнгли бирдан ёришиб кетди. Ниҳоятда чарчаганини ҳам унутиб юборди. Тунда қаршисидан

чиқиб қолган вагон-уйлар олдида келиб қолганини ўзи ҳам сезмади. Ҳозир Гулчиroy ҳам шу уйларнинг бирида ишлаб ўтирганмикин? Борди-ю, лоп этиб қаршисидан чиқиб қолса-чи?

Ана, шу маҳалгача ёртепаликларни район маркази билан боғлаб турган катта йўл. Чанги ўйнаб ётибди, оёғингиз билқиллаган тупроққа ботиб кетади. Чанг-тўзонга беланган кичкина автобус чайқала-чайқала зўрға-ўрмалаб келмоқда. Машина ичидаги йигит танишга ўхшади. Кечаси Гулчиroy билан бирга турган йигит эмасми? Худди ўшанинг ўзи... Қудрат негадир севиниб кетди-ю, машина яқинроқ келганда қўл силтаб йигит билан самимий сўрашди. Йигитнинг созуққина бош силкигани ҳам уни ранжитмади. Чунки ҳозирги кайфиятини ҳеч нарса бузолмас эди. Аммо бу ҳам узоққа чўзилмади. Уйга келиб қўлтиғидаги папкани очган замон бирданига Худойқуловнинг башараси кўришиб кетди-ю, кайфи бузилди. Қовоғини солганича бир зум уйга чўмди. Юрагининг аллақарида мужмал ташвиш уйғонди...

III боб

ҚЎШИҚ ВА ҚЎЗ ЁШЛАРИ

Қудрат ярим кечагача ўтириб, барча материаллар, қўл харитаси ва қурилишнинг техника анжомлари билан танишиб чиқди.

Қўл шунчалик каттаки, гўё поёни йўқдай. Бу ерда нефть, газ, мис ва бошқа хил қимматбаҳо маъданлар топилмоқда. Бу бойликларни ташиш, махсус заводларга етказиш учун транспорт йўллари керак. Йўлни жуда тез муддатда қуриб битириш керак. Аммо ҳамманинг юраги бирдай ўт олмаган кўринади. Айниқса, шу учинчи участкада вазият оғир. Ҳатто иккинчи участка билан ўйналган социалистик мусобақада ҳам ютқазиб қўйилбди. Бу аҳволда олға силжишнинг ҳеч иложи йўқ. Одамлар жазирамада ишлашади. Тунги смена ташкил қилиш тўғрисида ўйлаш ортиқча, чунки обрўли мутахассисларнинг фикрича қўл шароитида тунда ишлаш мумкин эмас эмиш. Техникага доир масалалар ҳам ярим-ёрти ҳал қилинган. Ишчи кучи ва техника етишмайди. Бунақа жойга ким келади дейсиз! Хуллас, масала равшан. Шунинг учун Қудратдай мутахассиснинг етиб келишига катта умид боғлаган бўлишлари эҳти-

мол. Худойқуловнинг қўлидан эса ҳеч нарса келмаслигини аниқ. Шундай катта участкани унга ишэниб топшириш — қўйни бўрига топшириш билан баробар. Айтмоқчи, уни қайси гўрдаи топиб келиша қолдийкин?

...Икки йилча бурун янги бир шаҳар яқинидаги трассада ишлаб турган Қудратининг тўсатдан тоби қочиб қолган эди. Унга шаҳарга бориб докторга учрашишни маслаҳат беришди. Бироқ вақт кеч бўлиб қолгани учун у етиб келган маҳалда докторхона берк экан. Боши қотди. Сўнг шу яқин ўртадаги ресторанлардан бирига киради-ю, юз грамм ароқ буюради. У ароқни фақат бирор шифо бўлармикин деган ниятда ичмоқчи эди. Столнинг нариги четида бошини қўйи солганича кўзларини қўли билан яшириб ўтирган бир нусха ҳадеб пишиллар, ухлаяптими, йиғлаяптими, билиб бўлмасди. Олдидаги бир ишша ароқнинг ярмисигача ичилган, кружка тўла пивоси эса кўпикланиб турарди.

Қудрат стакани икки кафти орасига олганича жунжикиб, ичсаммикин, ичмасаммикин деб иккиланиб ўтирар эди. Шу пайт қаршисидаги ароқхўр бошини аста кўтариб, юзига тушган сочларини юқорига кўтарди-да, пўстак йиртигидай икки нурсиз кўзини сузиб боқди.

— Ўтмаяптими?— сўради у бошини хиёл чайқаб туриб. Варанглаган бу овоз Қудратни чўчитиб юборди.— Кўзни чирт юминг-да, ютвораверинг. Қиттак... ичак-чапоғингизни жиз эткизади-ю, кейин жойини топиб боради... Ҳи-ҳи-ҳи... Маз-за қиласиз. Буу-тун... гам-гуссанин поқ... поқ... поққос унутасиз. Мана, мендан қиёс... Ҳар-рр куни ичаман. Илгари ҳеч ичмасдим. Энди ҳеч дам олиш йўқ... Ҳи-ҳи-ҳи.... Қудуқ... қудуқ.. бўп-қоппан шекилли...— у қўлини стол қиррасидан олган эди, қулаб кетишига сал қолди. Кейин зўрга ўзини ўнглаб олди-да, яна давом этди:— бари бир... менга бари бир... пул бўлса бор... келинг, уриштирайлик.. ҳа, балли.

Икковлари стаканларини уриштиришди. Аммо Қудрат ичмади. «Қудуқ» эса бир кўтаришда ичиб юбориб, лабларини енгига артди-ю, пивога қўл чўзди. Оғзининг икки чети оқиш кўпикка беланди.

— Бошимга оғир савдо тушди,— давом этди у лабларини яларкан,— ишдан ҳайдалдим. Таъминот бўлми мудирлигидан... Ҳи-ҳи-ҳи...

— Нимага ҳайдашди?

— Нималигини сўраманг... Епирай... Ичмабсиз-ку, улуг? Битта пиво чақиртирайми?

— Пуқ, ичмайман.

— Хуш-шш кўрмайсизми? Ҳа, майли,— у бурнини жийриб, кўзларини қаттиқ юмаркан, башараси худди офтобда қовжираб кетган бир палла қовун пўчоғига ўхшаб кетарди.— Нима деяётувдим? Ҳа, ҳайдашди. Кўргилик экан, сийнамга ўт қўйишди номардлар!— мушги билан кўкрагига икки-уч бор уриб қўйди:— саккизта тахта билан ўғри бўлдимми? Вой, каллаварамлар-эй... Бу дунёда ўғрилик қилмаган одам бормиди? Ҳ-ҳи-ҳи...

— Сизча ҳалол одам йўқ экан-да ҳеч?— тўғри гапиршига ўрганган Қудрат тутатиб кетди.

— Нима? Ё гапим... нотўғрими?

— Битта-яримта сизга ўхшагани бўлса бордир. Аммо қўлимизга тушса уруғини ўйнатиб юборамиз. Мана, ўзингиздан қиёе, боплаб думингизни тугишибди-ку? Аслида қамаш керак эди сизни. Бўшлик қилишибди.

— Бўшликка-ку бўшлик қилишди-я...— сурбетлик билан бақрайиб туриб гапирди у,— ўзим ҳам бўш келмадим-да, усталик билан чап бериб кетдим, билдирмадим.

— Нимани?

— Ёпирай... қовоқбош экансиз-ку. Бошқа ишларимни билдирмадим, тушундингизми? Вақтида ёпти-ёпти қилиб олгандим, ҳи-ҳи-ҳи... Еган қолади, ичган қолади. Олинг, кўтаринг, дўстим... Ичмайсизми? Ҳа, майли, майли... бизга бари бир...

У чўнтагидан дастрўмолини қидириб зўрға топди. Бошини яна сарак-сарак қилганича дастрўмолига бурнини чийиллатиб қоқа бошлади. Қудратнинг шунчалик ғазаби қайнаган эдики, қўлидаги стакан билан айлаптириб солгиси келди, бир кўнгли ҳозир милиция чақиртириб, бериб юбор дер эди. Аммо қайси далиллар билан бу ярамаснинг башарасини очиб бера оларди ҳозир. Унинг устига ўзи бетоб.

Маст киши яна бир қултум пиводан ютди. Сўнг бурнини торта-торта бармоғи билан Қудратга таҳдид қила бошлади.

— Мени айтди дерсиз, улугим. Булар ҳаммаси бир пул... Ҳа, бир пул.

— Нимаси бир пул?

— Қуришяпти, қуришяпти... ҳаммаси бир пул... Сиз менга дағдаға қилманг... ҳа... сиздақани мингтасидан кўрқмайман. Биласизми, мен кимман? Худайқулов... ўртоқ Худойқулов... Холдор Худойқулов!.. Ҳайдашавер-

син... ҳайдайверинглар! Бари бир, мен ризқимни топиб
ейман. Ҳали кўрасиз, Холдор Худойқулов ким бўлиб
кетаркин, ҳа, ким бўлиб кетаркин...

— Бекорларни айтибсиз!

— Қураверинглар. Бари бир... Вей, эртага нима бў
лишимизни билмаймизку...

— Оғзингни юм, аблаҳ!

— Нима дейсан?

— Падарингга минг лаънат дейман, ноумид шай-
тон!

Қудрат шундай бақириб юбордики, қўшни столдаги-
лар ҳангу манг бўлиб қолдилар. Сал нарида куйманиб
юрган официантка Қудратнинг кайфи ошиб қолди, деб
ўйлади шекилли, швейцарни бошлаб кирди. Баъзи ҳў-
рандалар ҳозир қаттиқ жанг бўлишини кутгандай хаво-
тирлана бошладилар. Кимдир: «Олиб чиқинг уни!» деб
бақирди. Қудрат эса ўрнидан сапчиб турди. Яна бир
парса демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаётган Худойқулов-
нинг юзига тупурди-да, чиқиб кетди. Стол устидаги
ичилмаган ярим стакан ароқ эса чайқалганича қола-
верди.

Шундан кейин Қудрат бирор ресторан ёнидан ўтса
дарров ўша сўхтаси совуқни эслар ва ниҳоятда дили
хижил бўларди. Мана, ўша ароқхўр билан яна учраш-
ди. Учрашдигина эмас, ёнма-ён туриб бирга ишлайдиган
бўлди. Тавба, етти ухлаб тушига кирмаган ҳол. Яна ке-
либ-келиб... ундай деса... балки ўша маҳал мастликда
оғзига келганини валдираб айтиб қўя қолгандир, ким
билсин! Ахир ичкилик кишини не ҳолга солмайди. Бу-
нинг устига орадан икки йил ўтиб кетди-ку. Бу вақт
ичида одам неча марта панд ейти-ю, неча марта қанд.
Ҳар ҳолда сувнинг оқишини кўрмай туриб банд ташлаш
инсофдан эмас, дея ўйланиб қолди Қудрат.

* * *

Катта-катта шаҳарлар, обод қишлоқларда ишлаб
ўрганган Қудратга бу ер жуда ғалати туюлар эди. У
бирор қулай жой тополмай, ёввойи тақир чўлда тенти-
раб юрар, ишни нимадан бошлашни билмай боши қо-
тарди. Одамлар нотаниш. Ҳали кимга қандай муомала
қилишни, кимдан маслаҳат сўрашни билмайди.

Барча ҳодиса, воқеаларни эса фақат четдангина ку-
затади ва ҳар замонда ўзинча нималарнидир чамалаб

кўради, холос. Йўқ, бунақа билан бўлмайди, ишга киришавериш керак, ишга!

Машиналар кетма-кет келиб шағал тўкаётган ерда қўлига дафтар, қалам ушлаган, малла сочларини бос-тириб, бари кенг похол шляпа кийган, бурни яссироқ, кўзлари кўм-кўк, хушрўйгина рус қизи билан учрашди.

— Сен нима иш қилаясан, синглим?— мулойимлик билан сўради у.

Қиз ялт этиб қаради. Унга, янги прораб ҳаддан ташқари тажани, ўлгудай дагал одам экан, деб етказишган эди. Шунинг учун худди бирор ёмон ҳодиса юз бериб қоладигандай қиз ундан ўзини опқочиб юрар ва натожи борица кўринмасликка ҳаракат қилар эди. Бироқ Қудратовнинг юмшоқ муомаласини кўриб аввалги муносабати ўзгарди. Беғубор, тиниқ юзига табассум югурди. Кўзлари билан кулиб, пистадай лабларига қаламинини қўйганича индамай дафтарини узатди.

— Қайси машина нечта рейс қилганини ёзиб турман,— деди у секингина.

— Учётчикман дегин?

Қиз бош силкиди, аммо жавоб қилмади.

— Отинг нима?

— Валечка.

— Нечанчи синфни битиргансан, унингчиними?

Қиз яна бош силкиди.

Одатда бундай саволлардан кейин нега институтга кирмаганлиги, ота-онаси борми-йўқми, ким бўлиб етиш-лиш орзусида эканлигини суриштира бошлардилар. Бу амаки эса дарров ғамхўрлик билан:

— Учётчиклик зериктиргани йўқми?— деб сўраб қолди.

Нима деб жавоб бериш керак, йўқ деса, ёлғон гапирган бўлади, ҳа деса...

— Билмадим

— Ҳов анави акаларингдай агрегат бошқариш сенга ёқадики?

Валечка ўйланиб қолди.

— Билмадим...

— Нега билмайсан?— Қудрат унинг юрагида нима борлигига қизиқди.— Сенга машинистликни ўргатаман дейишса, кўнаrmидинг?

Оҳ, бу жуда кўнгилдагидай гап бўларди-ку. Қошқийди шунақа иш қўлидан келса. Бир минут ҳам жим турмасди. Худди бўрон даҳшати билан олишган лочин қушдай чўллар устида парвоз қиларди. Ахир қурилиш-

га келишдан мақсад ҳам бирор қаҳрамонлик кўрсатиб, ўз тенгдошлари ичида ном қозониш эмасмиди! Бу ердагилар эса унинг орзуси билан ҳам қизиқишмади. Чанг ютиб, машиналар орасида ўралашиб юравер, дегандай қўлига қалам, дафтар тутқазиб қўйишди. Бунақа вазифа учун ўзининг синфни битиришнинг ҳожати йўқ экан. Сал маълумоти бор болалар ёки уйда бенин зекиб ўтирган кампирлар ҳам ўқиткичлик қилавераркан.

— Бригадирни танийсанми?

— Ҳа. Ўртоқ Волков...— ҳу, ана...— Валечка қайси бригадирни сўраётганини дарров тушунди.

Автомашина кузовидан белкурак билан шағал тушираётганларни кузатиб турган кенг ягринли, майкачан шофер яқин келди.

— Мени чақирдингизми?— сўради у.

— Салом, аввал танишиб қўйайлик, мен Ёдгоровман.

— Эшитдик-эшитдик, салом ўртоқ Ёдгоров. Хўп келдингиз-да, биродар. Зора энди ишларимиз жадаллашиб кетса. Қаранг, боядан бери қараб турибман, беш-олти кишилашиб битта кузовни бўшатишолмайди. Шунга кетган вақт ичида яна битта рейс қилиш мумкин эмасми, а? Эҳ, одамларга ҳам қойилмасман-да ҳеч..

— Бу тўғрида кейин гаплашамиз.— Унинг сўзини бўлди Қудрат,— ўртоқ Волков, бугундан бошлаб Валечка машинистлар бригадасига шогирдликка ўтади.

— Бизга ким контроллик қилади унда?

— Ҳеч ким. Мен сизга ишонаман. Ўз аъзоларингизнинг ҳалол ишлашини таъминлаб турсангиз бас. Гапга тушунгандирсиз?

Волков катта ва қурушқоқ кафтлари орасига Қудратнинг қўлини олиб силкита бошлади. У хурсанд эди.

— Қойил, қойил, биродари азиз! Хўп одам қадрига етадиганга ўхшайсиз. Мен шу фикрингизни минг марта айтганман буларга. Мажлисларда гапирганман. Ҳой, биз шакар ёки бугдой ташиётганимиз йўқ-ку, бирор рейсини ўмариб кетсак. Бийдай даштда кимга шағал зарур экан, билмадим. Йўқ, булар билганидан қолишмади. Алам қиларкан кишига. Ахир бизнинг юрагимизда ҳам чинакам ҳис йўқ дейсизми. Шофер халқи сиздай ўғил болани яхши кўради, қойилман. Оқ йўл, сенга Валюша!

— Раҳмат, Дмитрий Георгиевич!— машинаси олди-га кетаётган Волковга қўл силтаб қолди Валечка.

Тешавой қизини ўз бригадасига қабул қиларкан, янги прорабнинг бу «ташабуси»га тушунолмай елкасини қисиб қўйди. Худойқулов эса Қудратнинг орқасидан масхараомиз лабини чўччайтириб қолди.

Атрофдаги тартибсизликлар, энг зарур нарсаларнинг қаровсиз, чанг-тўзонга беланиб ётиши, машинистларнинг хоҳлаган вақтда ишлаб, хоҳламаган вақтда ишламасликлари, механизмларнинг таниб бўлмас даражада ифлос тутилишини кўриб Қудрат қаттиқ хафа бўлди. Шунчалик совуққон, виждонсиз буладими одам? Қанчадан-қанча маблағ сарфланган техникага — давлат мулкига ичи ачимаганларига ҳайронсан!

Ишдан кейин у ҳаммани олиб қолиб агрегатларни ювиш, тозалаш, мойлаш, бутун қисмларини ярқиратиб қўйишни буюрди. Сув, ёнилғи сақланадиган бочкаларни иш майдонидан анча нарига қўйиш керак. Машиналарни ҳар ер-ҳар ерда қолдиришга барҳам берилсин. Уларни бир ерга қатор терилмай, бакларни ёнилғига тўлғазмай, эртанги кун учун таппа-тахт қилиб қўймай ҳеч ким уйига кетмайди!

— Эртадан-кечгача эшакдай ишлайсану, яна ҳам-моллик қилдирганига ўлайми,— деб бақирди Қудратга эшиттириб кимдир.

— Янги супурги янгича супуради-да!— қўшиб қўйди яна бошқаси.

Қўпчилик, қани нима жавоб қиларкин, дегандек Қудратга қараб қолишди. Бир зумгина атроф жимликка чўкди. Худойқулов ҳам ишини тўхтатиб, вазиятни зимдан кузатарди. Илгарги шунақа гап қилганлар билан қандай муомала қилишини-ку биларди-я, лекин ҳозир машинистларнинг норозиликларини кўриб, у ҳузур қиларди. Фақат уста Махсумгина Қудратнинг ёнини олди:

— Маъруф!— деди у жаҳл аралаш гап отган йигитга яқинлашиб.— Ҳаммагиз бир кишига ёпишиб олсангиз яхшими? Ахир бу киши бизнинг фойдамизни гапир-яптику!— Уста Махсум унга шундай қаттиқ тикилдики, Маъруф кўзини унинг назаридан аста опқочишга мажбур бўлди.— Оғзим бор деб гапиравераркан-да! Дарров кечирим сўра, акангдан!

— Кечирасиз, Қудрат ака...— деб буйруқни бажо келтирди. Маъруф.

Аммо Қудрат ўзини ҳеч қандай гап эшитмаганга солиб, бир қўллаб бўлса ҳам машиналарини тозалашда одамларга кўмаклашар, йўл-йўриқлар кўрсатарди.

— Эртадан иш вақти ўзгаради,— деб қолди у анча-

дан кейин,— Худойқулов, ҳаммага эълон қилинг. Ишни эрталаб соат олтидан бошлаймиз.

— Олтидан қачонгача?

— Кечқурун ўнгача.

Трассани қий-чув босиб кетди. Кимдир чийиллатиб хуштак чалди. Баъзилар «ух!» деб юборишди. Яна бировлар сўкина бошлади.

— Ўн олти соат ишлаймизми?

— Йўқ,— дея хатосини тўғрилади Қудрат.— Кундузги ўндан кеч соат олтигача дам оламиз. Чунки ҳозирги куннинг иссиғи одамнинг мазасини қочириб қўяди. Тушунарлими?

Бу таклиф Холдордан бўлак барчага маъқул тушди.

— Аввал ўйлашиб кўрсак бўларди-да, улуғим.— Мулоҳаза қила бошлади у,— бошлиқлар нима деркин?

— Бошлиқларга ўзим жавоб қиламан.

— Ҳақ гапди насини ўйлаяжаксизсиз, яшулли?— ранжиган оҳангда сўз қотди хоразмдан келган бир йигит,— тўғри гап, иссида ўлажакмизми ахир?

— Ёпирай? Катталарнинг гапига тумшуғинини тиқмасанг-чи, Мажжон,— қарши чиқди унга Худойқулов,— салқини тушгандан кейин битум қоришмаси тошдай қотадигу, бир чақага арзимамай қолади. Бу ёғи ҳам бор-да.

Қудрат гапнинг «бу ёғини» ҳам ўйлаб қўйган экан.

— Битум ишлари учун алоҳида смена тузамиз. Улар навбатма-навбат чошгоҳда ишлайдилар.

Шу кундан бошлаб эски тартибларнинг ҳаммасига барҳам берилди. Ҳеч кимнинг ақлига келмаган ўзгартиришлар юз бераверди. Занглаб, эътибордан четда қолиб кетган машиналар ремонтга тушди. Техника учун енгил бостирма қурила бошлади, янги режалар, янги графиклар тузилди, бошқарма номига кетма-кет талабномалар ёзилди.

Одамлар трассага юк машинасида бориб, яна шу машинада қайтадиган бўлдилар. Иш соатларининг ўзгартирилганлиги ижобий натижа бера бошлади. Айни иссиқ авжига чиққан маҳалда ишчилар ўз уйларига кириб мириқиб ухлашар, кўнгилли дам олишар, китоб ўқиш, масала талашишлар учун ҳам вақт топиларди. Фақат янги прораб билан ҳамма апоқ-чапоқ бўлиб кетмади. Нимагадир кўпчилик ундан хавфсирар ва ҳар қандай тасодифий ҳодисаларга қарши шайланиб турарди.

Баъзилар ғийбат қилиб: «Ёдгоров деганимиз жуда амалпарастга ўхшайди. Бошлиқларга ўзини кўрсатиб, мавқеини мустаҳкамлаб олмоқчи. Бизларга кун бермай-

ди бу» дейишарди. Бундай пайтларда Худойқулов уларнинг пинжига кириб, ишчилар орасида ўз обрўсини ошириш пайдан бўларди.

— Ошиқманг, оғайнилар,— дерди у, гўё янги прорабни ўз ҳимоясига олган бўлиб,— ўртоқ Ёдгоров тадбирли одам. Фақат биздаги тартибларни ҳали яхши ўрганиб олмаган шекилли. Тажриба орттириб, сал йўлга тушиб олсин, кейин иш кўрсатади.

— Иш кўрсатади? Тажрибасиз одам қандай иш кўрсатиши мумкин? Кўрга ҳам хасса керак. Ҳеч бўлмаса коллективни йиғиб, ўртоқлар, менинг бошим қотиб қоладиганга ўхшайди, ёрдам беринглар, судралишдан қандай қутулиш мумкин, деб маслаҳат солмайдими? Келган кунидан бошлаб ҳамма ёқни ағдар-тўнтар қилиб юборди. Мана энди, боши калавлаб қолди.

— Сизнинг ҳам тажрибангиз йўқ эди,— ҳамдардлик қила бошлади яна бошқаси Худойқуловга қараб,— ҳаммамиз билан маслаҳатлашдингиз, планларингизни айтдингиз, кейин ишимиз юришиб кетувди.

— Тўғри, тўғри оғайнилар,— ичидан севиниб гапирди Холдор,— аммо ҳар кимнинг усули бошқа бўларкан. Мен сизлардан ҳеч нарсани яширмасдим, юрагимдагини очиб солардим. Орамизда сал-пал хархашали гаплар ўтиб турарди-ю, аммо ҳаммаси иш юзасидан бўларди. Меҳнат қайнаган жойда бусиз мумкин эмас экан. Мени йўриғим бошқа. Бу улуғимизга келганда, ўзингиз кўриб турибсизки, у ўз билганидан қолмас экан. Ҳамма нарсани ўзича ҳал қилмоқчи. Сиз-ку сиз, бошлиқларимизни ҳам назар-писанд қилмай қўйди у. Майли, сув айлашиб-айланиб охири ўзанини топиб олар, сабр қилайлик-чи...

— Э, бунақаларнинг кўпини кўрганмиз. Бизни гўл фаҳламасинлар. Яхшиси, обрўси борида туёғини шиқиллатиб қолгани маъқул.

— Ўзларини донишманд қилиб кўрсатмоқчиларда. Эҳтиёт бўлсинлар, яна бурниларини қонатиб қўймайлик.

Худойқулов ўз тарафдорларининг кўпаяётганидан мамнун эди. Ҳатто тез-тез даҳанаки жанг қилиб, шерикларига қўл кўтаришдан ҳам тоймайдиган Мардонов сингарилар билан ҳам ошна бўлиб олишга интиларди. Ҳа, у ўз жиловини осонликча Ёдгоровнинг қўлига топшириб қўймоқчи эмас. Ахир илгарги қўлини қаёққа чўзса ставерар, истаганда бировнинг иш ҳақини ошириб ёки камайтириб ёзишга ҳам ҳуқуқли эди. Энди-чи, ана шу-

ларнинг барчасидан маҳрум қилишмоқчи уни. Йўқ, чучварани хом санабдилар. Худойқулов кимлигини кўрсатиб қўяди ҳали.

Худойқулов бошлиқларга ўзини ишчан, уддабурон қилиб кўрсатишни биларди. Вақти келса, энг юқори мартабага ҳам кўтариламан деган умид билан юрар эди. Афсуски, ана шу аранг қад кўтариб келаётган қасрини қулатмоқчилар. Унинг жиловини Ёдгоровнинг қўлига тутқазиб қўйдилар. Энди Холдор Қудратнинг айтганини қилади, югуради-елади, измидан чиқишга ҳадди сизмайди. Бостирма қуриш учун колхоз раҳбарларига учраб, материаллар сўрайди. Аллақандай занг босган машиналарни эпақага келтириш, ремонт устахонаси ташкил қилиш, ёнилги тақсимлаш учун махсус колонкалар ўрнатиш каби ишлар ҳам унинг бўйнида. Худди атайин қилаётгандай Қудрат унинг бўйнига янги иш ва янги топшириқларни юклайверади. Хуллас, Худойқуловнинг чоп-чоп, югур-югурдан боши чиқмайдиганга ўхшайди-да. Оҳ, кошкийди шу тартибларнинг ҳаммаси ҳозир чаппасига айланиб, остин-устин бўлиб кета қолса-ю, Холдор яна ўзининг ўша қулаган қасрини қайта тиклашга муяссар бўла олса. Бирор чора йўқмикин-а? Мана, ишчилар ўртасида унга қарши озгина бўлса ҳам, ҳар ҳолда норозилик туғила бошлади-ку? Шу норозиликлар кучайиб, катта жанжалга айланса, кейин Қудрат билан бошлиқлар ўртасида ҳам бирор низо чиқиб қолса... Лекин қачон, қандай?..

Унинг бахтига Тешавой бир кун Қудратдан иолиб, ёққа тушган пиёздай жизғанаги чиққан ҳолда югуриб келди:

— Э, оға, бу на деган гап? Ё у турсин трассада, ё биз... Ҳаммани қўйиб, бизди имтиҳон қилмоқчимиз, энди шу қолувдимиз?

— Ёпирай, нега имтиҳон қиларкан? Янгилик.

— Ҳе, шу ҳам янги гапми, ҳаддидан ошмасин, айтинг. Худди бошимди олиб жўнаб қоламан бу жерден. Бизлар саводсизу, у кишим олим эканлар. Бари машинистларди чийриқдан ўтказармиш.

— Бундан ҳеч хабарим йўқ, ёпирай...

— Э, «ёпирай»»изди қўйинг, оға, шу тобда қоним қайнаб турибди худди. Ҳеч қандай назариясиз бир чиройли ишлаб юрувдигу. Ўроқда йўқ, машоқда йўқ, қай жерден кеп қолди, у хирмонға?

Холдор қувноқ табассумини яшириб, жиддий қиёфага кирди.

— Ўзингизни босинг, Тешавой,— деди у,— сал ҳоврингиздан тушинг, оғайни.

— Э, бўганим шу!— унга сўз бермай жигибийрони чиқиб гапирарди бригадир.

Ҳамма механизатор ишчилар ва ҳатто бригадирнинг ўзи ҳам назарий билимларини кўпдан бери кераксиз бир нарсдай четга қўйишган эди. Фақат амалий тажрибалари билангина яшар эдилар. Шунинг учун имтиҳон деган сўз уларга ёқмас, чала-чулпа жавоб бериб, шарманда бўлишдан чўчирдилар.

— Ахир, ўйланг-да, бир вақтдаги китобий гаплар кимди эсида турибди ҳозир?— жаҳлидан тушмай гапирди Тешавой.— Сизди даврингизда бундақа гаплар йўқ эди-ку?

Худойқулов унга хайрихоҳлик билдириб, хўрсиниб қўйди. Кейин сертакаллуфлик билан уни қўлтиқлаб олди-да, четроққа олиб чиқди. Бу ерда уларнинг суҳбатига ҳеч ким халал бермасди.

— Парво қилманг, оғайни,— деди у атрофга аланглаб. Бунақа мевасиз дарахт узоққа томир отолмайди. Ҳали хомсан— пишарсан, бу шаштингдан тушарсан, деган гап бор. Бузоқнинг югургани самонхонагача. Сабр қилинг. Тез кунда думини тугиб юборамиз унинг. Тешавой ҳеч нарсага тушунолмади анграйиб қолди.

— Оға, бу гапингизди остида бир сир бор-ов?

Холдор кулди.

— Мен сизларнинг ғамингизни ейман, оғайни. Бошқа қанақа сир бўлиши мумкин. Агар шу аҳволда қўл қовуштириб тураверсак, улуғим ҳаммамизнинг елкамизга миниб олади, шунинг учун гапни битта қилайлик. Ҳар биримиз норозилигимизни хатга ёзиб, бошлиқларга берамиз, кейин ўзини мулла минган эшакдай қилиб қўйишади. Тушиндингизми?

— Рост айтасиз, оға, балоди олдини олмасак бўла-ми, йўқасам, тоза нағора базмига ўйнатади бизди, илло, билло сўзингиз ҳақ.

«Э, ҳа, сени ҳам қайраш мумкин экан-ку»,— деди Холдор, қаноат ҳосил қилиб. У темирни айна қизиғида босишга ўтди.

— Ҳамма гап сизда энди, тез бўлинг, оғайни.

— Нимади оға?

— Аризани ёзинг деярман-да. Шундай-шундай, у бизни одам қаторида кўрмайди. Ҳеч биз билан келишмай-нетмай, ўзи билганча иш тутади. Таптиш қилгани қилган. Бунақа ҳақоратга қандай чидаймиз. Тезроқ бу-

нинг олдини олсангиз олдингиз, олмасангиз, баримиз ишдан кетамиз, деган мазмундаги гаплар билан дўнди-расиз. Шундан бошқа чора йўқ. Ана, тушундингизми?

Холдор ўз маслаҳатидан ўзи завқланиб, бирдан хохо-лаб юборди. Унинг бу кулгиси янгигина тухум қўйиб чиққан товўkning қақалашига ўхшарди. Тешавой ҳам унинг тадбирига қойил қолгандай мийиғида кулиб қўй-ди. Лекин унинг кайфи бир неча секунддан кейин ўзгар-ди, ўзидан-ўзи ўнғайсизланиб, юзларида ташвиш ало-мати пайдо бўлди.

— Мен арзи дод ёзсам қандай бўларкан-а, огам? Бундақа ишга ҳеч қўл урмагандим-ку?

— Ёпирай... сиз билганингизча дўндираверинг, қол-ганини ўзим ўринлатаман. Ё юрак йўқми? Қўрқманг, оғайни. Биз купчиликмиз, у ёлғиз ўзи... «Ёлғиз отнинг чанги чиқмас, чанги чиқса ҳам донги чиқмас».

Тешавой иккиланиб қолди. Аммо Холдор бўш кел-май, авраб-чавраб охири кўндиришга муяссар бўлди.

Холдор шу кунни тушга яқин Ботиров билан учрашди. У бош инженерга ҳам Қудратнинг «ўзбошимча»лигидан қисқа ахборот бериб қўйишни лозим кўрган эди. «Деяр-ли ҳамма норози ундан. Ҳатто қурилишдан жўнаб қо-лиш пайида юрганлар ҳам оз эмас. Масалан, Тешавой Собиров. Уни алдаб-сулдаб зўрга шаштидан қайтар-дим» деб мақтанди.

Ботировнинг япалоқ юзлари ифодасиз, бурни ясси-роқ, кўзлари одамга бақрайиб боқар, унда кишини дар-ров ўзига жалб қиладиган бирдан-бир нарса — қални қошлари эди. Бирор янгилик эшитганда ёки ҳаяжонга тушган маҳалда қошлари тез-тез учиб турарди. Бироқ ҳозир қимир этмай, худди суратдагидек чимирилганича қотиб турарди. Бу ниманинг ифодаси экан? Холдор бу-ни тушунолмасди.

Ботиров аввалига Қудратнинг шунчалик тез ишга берилиб кетганлиги учун қойил бўлиб юрди. Унинг чақ-моқдек чақнаб, қурилишга бирданига жон киритиб юборгани, ҳаммани қаттиқ ҳаракатга солиб қўйгани дуруст. Аммо, бу Пардавойнинг иззат-нафсига тегиб кет-ган эди. Келганига бир ҳафтадан ошса-ю, бирор марта кириб, мен мана бундай қилмоқчиман, сиз бош инженер сифатида нима дейсиз, деб маслаҳат солай демайди-я! Ўзича иш соатларини ўзгартирди, уни у ишдан олиб бу ишга, бу ишдан олиб у ишга тайинлади. Наҳотки, ҳамма-сини бир ўзи ҳал қилмоқчи? Кибирликка берилиш ҳам эви билан-да! Худойқуловнинг гапида жон бор. Ишчилар-

нинг бир қисмини ўзига қарши қилиб қўйган эмиш, уларни қурилишдан бездираётган эмиш. Ундан кўра ҳамма билан апоқ-чапоқ бўлишни кўзласа-чи! Йўқ, бунақада у узоққа боролмайди...

Қудрат ишга боши билан шўнғиб кетган, ўз янги режалари билан банд. Унда ҳеч қандай имтиҳонбозликка интилиш ҳам йўқ. Фақат ишчиларнинг техника хавфсизлиги соҳасида қанчалик билимга эга эканликларини билмоқчи, холос. Чунки машинистлар механизмларга худди бир эшак арава деб қарайдилар, истаган жойларида қалдиратиб кетаверадилар, заправка вақтида, механизмларни тозалаш, мойлаш ва кузатиш маҳаллари ҳеч эҳтиётликка риоя қилмайдилар. Улар зарурий асбоб ускуналарни қаерда сақлашни ҳам билмайдилар. Мардоновнинг кабинасидан чоракталик шиша тўла спирт топилди. Одамлар тўғри келган ерда бемалал папирос чекишаверишади. Бунақада бирор кори ҳол юз бериб қолиши мумкин-ку? Шунинг учун Қудрат уларни янги инструктажлар билан қуроллантириш ва ўзларида бор билимларини ҳам секин-аста могорлатиб қўймасликларининг ғамини ерди. Машинистлар газета ўқиш, янги журналлар билан танишиш у ёқда турсин, оламда нима ҳодисалар юз бераётганидан ҳам беҳабарлар. Техника янгиликлари, кашфиётлар, рационализаторлик таклифлари билан қизиқмайдилар. Бирорта ижодий иш билан шуғулланиш, ҳатто резервлар излашни ҳам унутиб қўйганлар. Яна булар коммунизм қурувчилари эмиш. Уят-э! Қудратнинг бирдан-бир мақсади — уларнинг ҳаммасида ҳақиқий фанга қизиқиш уйғотиш, янгиликларни билишга, ўрганишга ҳавас туғдиришдангина иборат. Улар ўз қўллари билан нималар яратиб, нималар ишлаб чиқаришга қодир эканликларини билиб олишлари керак!

— Бу ташаббусингизни табриклайман! — деди Ботиров Қудратнинг ана шу муддаосини билиб, — аммо биринчи қадамнингизни чакки босибсиз. Маъруф билан уришмаслик керак эди.

Қудрат кулиб қўйди:

— Э, у бола тушмагур тажангроқ хилидан экан. Ва-жоҳатини кўрганда йўлбарс қўрқади... Ўзига яраша илми бор. Белкурак билан машинага шағал ортиб, шағал тушириб юргандан кўра бирорта ҳунарни бошини тутса бўлмайdimи? Ундан бери-роқлар ҳам механизмларни бошқаряпти-ку? Шунини тушунтирсам дағдаға қилади менга. Унга қараганда ёшим каттароқ, ҳеч бўлма-са шунини назарида тутиб, менга қаттиқ гапирмаслиги

керак эди. У бир гапдан қолса, қулоғини кесар экан. Қит-тай айтишиб қолдик. Кейин уста Махсум келиб икки-мизнинг таъзиримизни берди. Аммо уни кўпроқ койиди. Ахир ўзингиз ўйланг, Пардавой ака, шу Маъруф билан ҳалиги оти нимаиди, қозоқ йнгитимиз борку, ҳа, ҳа... Ша-кен, шуларни ҳам ўқитиб, машинистликни ўргатиш нега мумкин эмас? Нега бир эмас, еттига одам эртадан-кечгача фақат шағал тўкиш билангина кунини ўтқа-зади? Бу ишни икки-уч киши бажарса ҳам бўлади-ку ахир? Яна ишчи кучи етишмайди деганимиз ортиқча.

— Нима, бу ерда университет очиб берайликми?

— Университет бўлмаса ҳам илмий тўғарак ташкил қилиб, техминимумлардан дарс беришимиз мумкин.

— Ким олиб боради тўғаракни? Қим дарс беради, бу ёғини ҳам ўйлайсизми?

— Бу ёғини ўйлаб қўйганман. Сиз, мен, уста Махсум, Тешавой бор... Ундан ташқари, ҳар бир тажрибали ма-шинистга биттадан шогирд бириктириб қўямиз. Дарсга қатнашувчилар назарий, билимларини бойитиш билан бирга, амалий тажриба ортираверадилар.

Улар биринчи марта шундай бамайлихотир ўтириб, бафуржа суҳбатлашмоқда эдилар. Ҳовлида кечки ша-бада кезиб юрар, ҳовли саҳнида очилган атиргулларнинг ям-яшил садарайхонларининг хушбўй ҳидини олиб келар эди. Ерга шакароб қилиб сув сепилган, гулзор ёни-даги шоҳсупага кўрпачалар солинган эди. Орийат буви бир лаган узум келтириб, хонтахта устига қўйди, аммо иккала йнгит ҳам унга қўл узатмай, суҳбат билан оворалар.

Гап айланиб келиб лойиҳа масаласига кўчди. Бу тўғ-рида ҳам Қудратнинг мулоҳазалари бор экан. Нуруб водийсига борадиган трасса негадир айрим қишлоқлар-ни четлаб ўтиши керак? Бунинг сабаби нима? Наҳотки ўртадаги аллақандай жарлик гуфайли аҳолига қулайлик туғдиришдан воз кечсак!

— Мумкин эмасдирки, шундай қилишгандир,— бе-парво жавоб берди Пардавой,— бунақа нарсаларга аралашавериш бизнинг вазифамиз доирасига кирмайди. Шусиз ҳам ишимиз бошимиздан ошиб ётибди. Ўзимиз-га енг бўлолмаймизу, бировларга бўй бўлишни ким қў-йибди бизга?

— Билмадим... Таваккалчининг ишини худо ўнглار, қабилидан бўлганми, дейман-да.

— Янглишасиз,— негадир қип-қизариб кетди Боти-ров,— давлат ишларида таваккалчилик кетмайди. Ҳам-